

Esnafların Gözünden Delilerin Mekân Aidiyeti

Merve Sultan Akçakaya*

* Dr.

Ankara Yıldırım Beyazıt
Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Sosyoloji
Anabilim Dalı | Ankara
Yıldırım Beyazıt University,
Graduate School of Social
Sciences, Division of
Sociology

merve.sultan4295@gmail.com
Ankara / TÜRKİYE

Öz

Bu çalışma, delilik olgusunu konu edinmektedir. Çalışmanın amacı, delilerin bazı mekânlarda daha fazla görünür olmasının temel sebeplerini açığa çıkarmaktır. Konya Bedesten çarşısında yer alan Kapu Camii ve Aziziye Camilerinin etrafından neredeyse hiç ayrılmayan deliler vardır. Onların bu mekâna neden bu kadar sık geldikleri araştırma sorusunu oluşturmuştur. Söz konusu soruya dayalı olarak daha önce herhangi bir bilimsel çalışma yapılmamıştır. Bu durum araştırmanın özgün tarafı olarak sunulabilir. Araştırma delilik fenomeninin temelde kültürel bir inşa olduğunu; zamana, mekâna ve bağlama göre farklılık arz ettiğini iddia etmektedir. Nitekim bu araştırmanın yapıldığı mekânlarda delilik olgusuna atfedilen anlamların sosyal, kültürel ve dini değerlerden bağımsız olmadığı görülmüştür. Çalışma, nitel araştırma yöntemine uygun bir şekilde tasarlanmıştır ve araştırmada kullanılan veri toplama tekniği mülakattır. Mülakatlar, yarı yapılandırılmış görüşme formu ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örnekleme, Kapu Camii ve Aziziye Camilerinin etrafında bulunan esnaflar arasından seçilmiştir. Bu noktada, toplamda 20 esnafla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılardan elde edilen veriler, iki ana tema ve 9 alt tema altında kodlanmış ve içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Sonuç olarak delilerin Kapu ve Aziziye Camilerinin etrafında çok sık bulunmasını, esnafın onlara karşı geliştirdiği olumlu davranışlarla açıklamak mümkündür. Esnafın delilere ilişkin tutumunu belirleyen temel motivasyonların daha çok dini ve kültürel değerler olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Delilik, meczup, mekân, kültür, din.

Gönderim / Received:

19.08.2023

Kabul / Accepted:

11.01.2024

Alan Editörü / Field

Editör:

Reşat Açıkgöz

Mad People's Belonging to the Place through the Perspective of Tradesmen

Abstract

The phenomenon of madness is the subject of this study. The aim of the study is to identify the main reasons why mad individuals are more visible in certain locations. There are mad individuals who rarely leave the vicinity of Kapu Mosque and Aziziye Mosque in Konya Bedesten Bazaar. The frequency of their visits to this place has sparked the curiosity of the researcher. No scientific studies have been conducted yet based on this research curiosity. This aspect can be considered as the original contribution of the research. The research suggests that the phenomenon of madness is primarily a cultural phenomenon that varies according to time, place, and context. In fact, the meanings attributed to the phenomenon of madness are not independent of the social, cultural and religious values of the places where this research was carried out. The study was designed based on qualitative research methodology and the data collection technique used was interviews. Semi-structured interview forms were utilized during the interviews. The research sample consisted of tradesman around Kapu Mosque

and Aziziye Mosque. In-depth interviews were conducted with a total of 20 tradesmen. The data obtained from the participants were categorized into two main themes and nine sub-themes, and analysed using content analysis technique. The findings reveal that the presence of mad individuals around Kapu and Aziziye mosques can be explained by the positive attitudes of the tradesman towards them. The main motivations influencing the tradesmen's attitudes towards the mad have found to be predominantly rooted in religious and cultural values.

Keywords: Madness, insane, place, culture, religion.

GİRİŞ

Literatürde delilik olgusunu araştırma konusu haline getiren oldukça fazla çalışma vardır (Goffman, 2013; Sass, 2013; Scull, 2016; Foucault, 2017). İlgili çalışmaların her biri farklı temaları ihtiva etse de genel anlamda deliliğin akademik bir nosyon olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu açıdan başta psikoloji ve sosyoloji bilimleri olmak üzere, deliliğin pek çok alanda ilgi uyandıran ve merak edilen bir konu olduğu söylenebilir. Ancak her disiplinin delilik olgusunu tanımlama biçimi birbirinden farklıdır. Esasen psikoloji ve psikiyatri gibi alanlarda delilik kavramsallaştırması yerine, akıl hastalığı tanımlaması daha fazla tercih edilmektedir. Çünkü delilik, tıbbi bir anlama karşılık gelmekten çok kültürel temsillere atıfta bulunan bir kavramdır (Casey, 2003; Cross, 2010; Staub, 2011; Rahimi, 2015). Bu yüzden sosyoloji literatüründe kullanılan delilik kavramı, kültürel kodları içinde barındırmaktadır. Deliliğin kültürel bir inşa olduğu iddiası pek çok düşünür tarafından da kabul edilmiştir. Özellikle Louis A. Sass (2013), Erving Goffman (2013), Andrew Scull (2016), Michel Foucault (2017), Simon Cross (2010) gibi isimler, eserlerinde delilik olgusunun tıbbi boyutlarını değil, kültürel boyutlarını ele almışlardır. Bu düşünürlere göre deliliğe yüklenen anlamlar zamana, mekâna ve bağlama göre farklılık göstermektedir. Nitekim yapılan çalışmalara bakıldığında delilik olgusuna atfedilen anlamların dönemin sosyal, siyasal, kültürel ve dini özellikleriyle de yakından ilişkili olduğu görülmüştür (Goffman, 2013; Scull, 2016; Foucault, 2017). Delilerin toplum içindeki konumu ya da insanların onlara karşı geliştirdiği tutum ve davranışların da söz konusu yapısal özelliklere bağlı olarak değiştiği anlaşılmaktadır. Bu noktada, delilerin toplumsal hayat içerisindeki yerini anlamak için içinde yaşanılan dönemin ve mekânların önemli veriler sunduğunu belirtmek gerekir.

Deli olarak nitelendirilen bireylerin toplum içindeki konumunu anlamak için mekânın temel özelliklerini dikkate almak oldukça önemlidir. Nitekim günümüzde modern hayat tarzının hâkim olduğu mekânlarda delilere rastlamak pek de mümkün değilken, geleneksel yaşam biçiminin sürdürüldüğü mekânlarda delilerin diğer insanlarla iç içe oldukları görülmektedir (Alver, 2013, s. 139; Tezgör, 2017, s. 111). Esasen 21. yüzyılda delilerin, toplumdaki diğer bireylerle birlikte yaşadıklarını iddia etmek Foucault'nun tezine bir antitez olarak geliştirilmiş düşünce şeklinde algılanabilir. Fakat aslında, geleneksel hayat tarzının benimsendiği mekânlarda delilerin halen görünür olması, bir yerde Foucault'nun tezini destekler mahiyettedir. Çünkü Foucault (2017), tarihsel süreç içerisinde geleneksel ve modern toplumlardaki delilerin yerini anlamaya çalışırken; bu araştırma mekânsal bağlamda geleneksel ve modern toplumlarda deliliğin yerini anlamaya çalışacaktır. Dolayısıyla bu araştırmanın konusu, deliliğin mekânsal açıdan değerlendirilmesini kapsamaktadır. Bu noktada, Konya'da Bedesten çarşısı içerisinde yer alan Kapu Camii ve Aziziye Camilerinin etrafından neredeyse hiç ayrılmayan delilerin, buraya neden bu kadar sık geldikleri merak konusu olmuştur. Deli olarak nitelendirilen bireylerin, lüks bir site ya da modern alışveriş merkezlerine kıyasla Bedesten çarşısı etrafında çok daha sık buldukları görülmüştür. Bu açıdan araştırma, delilerin bahsi geçen mekânlarda daha fazla görünür olmasının temel sebeplerini açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın amacını gerçekleştirilmesi için bazı sorulara cevap verebilmesi gerekir. Özellikle deli olarak bilinen bireyleri incelenen mekânlara bağlayan temel sebepler nelerdir? İncelenen mekânlarda delilik olgusuna yüklenen anlamlar nelerdir? Bu mekânlarda insanların delilere karşı geliştirdiği tutum ve davranışlar ne yöndedir? Buradaki esnafların söz konusu duruma etkisi nedir? şeklindeki sorular, araştırmanın amacını gerçekleştirmesine hizmet edecektir.

Delilerin kendilerini bazı mekânlara daha fazla ait hissetmelerinin temel sebeplerini araştırın bu çalışma, mekânsal açıdan sınırlandırılmıştır. İnceleme alanı, Konya'da, Bedesten çarşısının içerisinde yer alan Kapu Camii ve Aziziye Camilerinin etrafıyla sınırlıdır. Araştırmanın kapsamı, delilerin daha az buldukları mekânları içermemektedir. Konya'da delilerin en fazla bulunduğu mekânları kapsamaktadır. Ancak her ne kadar bu çalışma, Kapu ve Aziziye camilerinin etrafıyla sınırlandırılmış

olsa da gündelik hayatta delilerin sıklıkla buldukları başka mekânlardan da bahsedilebilir. Nitekim “mahallenin delisi”, “köyün delisi”, “şehrin delisi” gibi tanımlamalar, genelde bir mekâna atıfta bulunmakta ve deliler yalnızca cami bahçelerini değil, daha başka mekânları da kendilerine mesken edinmektedir. Araştırmada seçilen mekânlar ise delilerin buldukları alanlardan yalnızca bir kaçıdır.

Delilerin yıllardır gelip gittiği bu iki caminin etrafındaki esnaflar, söz konusu durumu kendi bakış açılarına göre yorumlamaya çalışmışlardır. Ancak alanda daha önce herhangi bir bilimsel çalışma yapılmamıştır. Bunun yanı sıra, delilerin bazı mekânlarda daha sık bulunmasının sebeplerini araştıran bir çalışmanın da olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla bu durum araştırmanın özgün tarafı olarak sunulabilir. Bunun yanı sıra alanda delilerle en fazla zaman geçiren kişiler esnaflardır. Çoğu Bedesten esnafı, uzun yıllardan beri bu çarşıda buldukları için delilerle oldukça yakın bir ilişki geliştirmiştir. Bu yüzden esnafın delilere karşı geliştirdiği tutum ve davranışlar ya da esnafın delilik olgusunu anlamlandırma biçimleri, delilerin bu mekânlarda daha sık bulunmasının temel sebeplerini açığa çıkarmaya hizmet edebilir.

Mekân ve İnsan İlişkisi

İnsanlar ve toplumlar, buldukları mekânlarda var olur ve bu mekânlarda gelişir ve değişirler. Mekân insanın kimliğini yansıtan bir unsurdur ve aynı zamanda bir değer ve referans noktasıdır. İnsanların belirli bir konumda bulunması ve toplumların belli bir alanda varlık göstermesi, mekânsal bağlarla yakından ilişkilidir. Mekân insanların sosyal statülerine ve konumlarına dair ipuçları verir. Dolayısıyla insanların veya toplumsal tiplerin temsil dünyası hakkında önemli referanslar sunar (Alver & Boz, 2017, s. 13). Mekân iyi bir toplumsal çözümleme için başvurulan en önemli birimlerden biridir. Sosyoloji literatüründe de mekânın insan ve toplum ile ilişkisini merkeze alan pek çok çalışma terkip edilmiştir. Özellikle Georg Simmel, *Metropol ve Zihinsel Yaşam* adlı çalışmasında, mekânın zihinsel yaşamın biçimlenmesinde etkili olduğundan ve insan yaşamının, içinde bulunduğu mekâna bağlı olarak şekillendiğinden bahsetmiştir (Simmel, 2009, s. 317). Benzer olarak İbn-i Haldun, Braudel ve Montesque da insanın ve toplumların karakterlerinin oluşmasında, mekânın belirleyici olduğunu vurgulayarak insan ve toplumun anlaşılması için üzerinde yaşanan mekâna bakmak gerektiğini ifade etmişlerdir (Kızılçelik, 2006). Özellikle İbn-i Haldun, göçebe toplumlarda yoğun bir şekilde görülen asabiye duygusunu, insanların kendilerini belirli bir mekâna ait hissedememesiyle açıklamıştır (Haldun, 2004). Daha yakın tarihe bakıldığında Henry Lefebvre (1991), John Ury (1999) ve David Harvey (2008) gibi isimler de mekân ve insan arasındaki ilişkiyi, merkeze kapitalizm olgusunu alarak sosyolojik açıdan incelemişlerdir. Dolayısıyla alanyazında öne çıkan bu isimlerin, insan ve mekân arasındaki karşılıklı etkileşimi farklı argümanlarla açıkladıkları görülmektedir.

İnsanlar mekânlara bazı dokunuşlar yaparak yaşadığı alanda kendi kimliğine dair izler bırakır. Bu haliyle mekân salt fiziksel bir alanı ihtiva etmemekte; aynı zamanda bu alan üzerinde yaşayan insanların sosyal ve kültürel değerlerini de yansıtan soyut bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla mekânlar, insan ve toplumların ruhunu yansıtmaları açısından incelenmesi gereken birimlerdir (Karaaslan, 2017, s. 85). Bu noktada, insanların hangi mekânlarda daha fazla varlık gösterdiğini anlamak genelde toplumların özeldi ise toplumsal tiplerin temsil dünyaları hakkında bir takım çıkarımlar yapmamıza olanak sağlayabilir. Bununla birlikte, insana dair izler barındıran her türlü mekânda, o insanların yaşam tarzına ve dünyayı algılama biçimine dair bir takım ip uçları bulunabilir. İnsanların yaşamını idame ettirdiği mekânlar, spesifik olarak kişilerin davranış kalıplarının şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu haliyle mekân ve insan arasında, karşılıklı bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Mekânın bireyler üzerindeki etkisinin yanı sıra bireyler arasındaki etkileşimi de önemli ölçüde belirlediği yadsınamaz bir gerçektir. Nitekim insanlar arasındaki etkileşim, belirli mekânlar üzerinden gerçekleşmektedir. Gerçekleşen etkileşimin boyutu, toplumdan toplumave

mekândan mekâna farklılık göstermektedir. Söz konusu bu farklılıklar ise insanlar arasında çeşitli örgütlenme biçimlerinin doğmasına hizmet etmektedir (Alver, 2007).

Bu açıdan, deli olarak nitelendirilen bireylerin toplum içindeki konumunu anlamak için mekânın temel özelliklerini dikkate almak oldukça önemlidir. Özellikle delilerin temsil dünyasını yansıtan bazı mekânların varlığından da söz etmek mümkündür. Mesela insan ilişkilerinin daha canlı olduğu mahalleler bunlardan biridir. Deliler, mahalle hayatında önemli izler bırakan şahsiyetlerdendir (Alver, 2013, s. 137). Mahallenin tanıdık simalarından olan deliler, hemen herkesle senli benli bir ilişki kuran, bütün tuhaflıklarına rağmen insanlar tarafından benimsenen ve idare edilen kişilerdir. Gündelik hayatın içerisinde, çocukların eğlencesi, yetişkinlerin ise ahababı olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer şekilde delilerin sıklıkla buldukları mekânlardan biri de köylerdir. Hatta öyle ki “köyün delisi” kavramı dilde yer edinmiş, kalıplaşmış bir yargıdır. Bireyselliğin ön plana çıktığı mekânlarda, delilere karşı yaklaşımın daha sınırlayıcı ve dışlayıcı olduğu görülmektedir. Ancak gerek mekânın ölçeği küçüldükçe gerekse de daha yakın insani ilişkilerin olduğu mekânlara gidildikçe delilerin sahiplenilme ve benimsenme durumunun arttığı anlaşılmaktadır. Toplu yaşamın en küçük ölçeği olan köylerde deliler, herkes tarafından tanınan ve bilinen kişilerdir. Çünkü köylülerin onları görmeden geçirdikleri bir günleri bile yoktur (Tezgör, 2017, s. 111). Deli, köy hayatı içerisinde son derece sıradan görülmektedir.

Bunun yanı sıra, şehirlerin de meşhur delileri vardır. Ancak şehirdeki delilerin bir mekâna aidiyet duyması, kendisine olan yaklaşımla doğrudan ilişkilidir. Nitekim şehirde, modern hayat tarzının hâkim olduğu mekânlarda delilere rastlamak pek de mümkün değilken; geleneksel yaşam biçiminin sürdürüldüğü mekânlarda delilerin diğer insanlarla iç içe oldukları görülmektedir (Alver, 2013, s. 139; Tezgör, 2017, s. 111). Bu durum, şehrin bazı mekânlarında onların daha sık görünür olmasını koşullandırmıştır. Bu noktada, şehrin eski yerlerinde, çarşılarında ve mahallelerinde delilerin daha sık görüldüğü ve insanlarla iç içe yaşadıkları söylenebilir. Elbette akıl sağlığı yerinde olmayan bireylerin mahalle, köy ya da bedesten gibi alanlarda daha sık bulunmasını, mekân ve insan ilişkisi bağlamında değerlendirmek mümkündür. Öyle ki toplumda deli olarak nitelendirilen bireylerin buldukları mekânlar, insan ilişkilerinin yoğun ve daha samimi olduğu yerlerdir. Bireyselleşmiş ve daha yüzeysel ilişkilerin olduğu mekânlara delilerin çok fazla aidiyet duymaması, mekânın insan ilişkilerindeki önemini yansıtmaktadır. Nitekim çalışmaya konu olan Bedesten çarşısında da benzer bir durum olduğu görülmektedir. Bedesten çarşısı, şehrin en eski ve insan ilişkilerinin en yoğun olduğu mekânlardan biridir. Bu çarşı içerisinde toplumun her kesiminden insan bulunmakta ve farklılıklara karşı daha kapsayıcı bir tutum sergilenmektedir. Dolayısıyla bu çarşıda geliştirilen insan ilişkilerinde, mekânsal özelliklerin önemli bir etkisinin olduğu pekâlâ söylenebilir. Daha dar anlamda deli ve esnaf arasında da mekânın temel yapısından kaynaklı bir ilişkinin geliştiği görülmektedir.

Delilik Olgusunun Toplumsal Bağlamı

Deli kelimesi eski Türkçe metinlerde *telü* ya da *tilve* şeklinde geçen, anlamı hemen hemen bugünkü temel anlamlarla örtüşen, akli denge bozukluğu veya akıl yoksunluğu şeklinde tanımlanan bir kavramdır. Temel anlamının yanı sıra deli kavramına yüklenen yan anlamlar da bulunmaktadır. Deli kelimesinin coşkunluk, aşırılık, gözü peklik gibi yan anlamlara karşılık geldiği görülmektedir. Delilik olgusunun dil içinde kazandığı anlamlar, gündelik hayatta sıklıkla kullanılan atasözü ve deyimlere bakılarak da anlaşılabilir. Öyle ki Türkçede deli sıfatından türetilen pek çok söz öbeğinden bahsetmek mümkündür. Dilin simgesel düzeylerinde deliliğin, akıl yoksunluğu, cesaret, coşkunluk, aşırılık, aykırılık, anormallik, kendinden geçmişlik, farklılık, toplum dışılık gibi sayısız anlamlara karşılık geldiği söylenebilir (Narlı, 2019, s. 15-23). Bununla birlikte dilde yer edinen temel yargılar da bu kavramın anlaşılmasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Özellikle mecnun, meczup, divane gibi semantik kodlar tarihi, kültürel ve dini değerler ile ilişkilidir.

Gündelik hayatta kullanıldığında deli kavramıyla benzer bir anlamı çağrıştıran mecnun kelimesi, İslam toplumlarında aşk ve delilik hakkındaki ortak temayülü yansıtmaktadır. Leyla ile Mecnun hikâyesinden başlayan bu kavram, tasavvufi bir içerik kazanmış ve ilahi aşkın sembolü haline gelmiştir. Yani mecnun, Müslüman toplumlarda “ilahi aşktan deliren kimselere” verilen isimdir (En-Neysaburi, 2013, s. 31). Aynı şekilde meczup kavramı da doğrudan tasavvufi bir kelime olarak değerlendirilmektedir. Cezb kökünden türeyen meczup kelimesi, bir daha kendine gelmemek üzere Allah’ın aniden kendine çektiği velileri tanımlamak için kullanılmaktadır (Artvinli, 2020, s. 319). Yine Farsçada deli teriminin karşılığı olan ve “cinle çarpılma” diye çevrilen divane kelimesi de akıl sağlığını yitiren ya da anormal davranışlar sergileyen bireyler için kullanılmaktadır (Scull, 2016, s. 62). Bu noktada, toplumsal hayat içerisinde delilik olgusuna karşılık gelen kelimelerin, kültürel kodlardan bağımsız olmadığı ve inanç sisteminin bu kavramlar üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla delilik, tarihsel ve kültürel bir inşa olarak karşımıza çıkmaktadır.

Deliliğin psikolojik, sosyolojik, tıbbi ve hukuki boyutlarına işaret eden pek çok tanım yapılmıştır. Mesela Dols’a göre (2013, s. 21) delilik belirli bir zamanda, belirli bir yerdeki sosyal grubun anormal ya da hayli olağan dışı gördüğü ısrarcı davranış türüdür. Sass’a göre (2013, s. 13) delilik akıldışıdır, insan davranış ve deneyiminin düzenlenmesinde akılcı faktörlerin rolünün azalması, hatta yok olmasıdır. Foucault’a göre (2017, s. 220) delilik, zihnin bireye yabancılaşmasıdır. Aklın ayarının bozulması ve doğru ile yanlış ayırt edememe durumunun ortaya çıkmasıdır. Scull ise (2016, s. 14) deliliği bütün bildiğimiz toplumlarda rastlanan, sosyal dokuya ve bizzat istikrarlı bir sosyal düzen anlayışına pratik ve sembolik düzeyde köklü güçlükler çıkaran bir olgu olarak tanımlamaktadır. Yani toplumda birçok kişinin algıladığı sağduyu gerçekliğini ve içinde yaşadığı zihinsel evreni paylaşamayan bireylerdir. Görüldüğü üzere delilik hakkında yapılan tanımlamaların içeriği birbirine oldukça benzerdir. Her ne kadar delilik hakkında yapılan tanımlamaların benzer bir anlama karşılık geldiği görülse de her toplumda ve çağda genel geçer bir delilik tanımlamasının yapılabileceğinden söz etmek mümkün değildir. Söz konusu kavramın algılanma biçimi, yaşanan topluma ve döneme göre farklılık gösterebilir. Bu nedenle deliliğin kavramsal açıdan geçirdiği dönüşümler, dönemsel ve sosyo-kültürel özellikler dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

Foucault, delilik kavramına atfedilen anlamların sosyal, kültürel ve tarihi faktörlere bağlı olarak nasıl bir dönüşüm geçirdiğini göstermek amacıyla *Deliliğin Tarihi* (2017) adlı eserini kaleme almıştır. Bu eserde Foucault delilik olgusunu “bilginin arkeolojisi” yöntemini merkeze alarak incelemiştir. Bilginin arkeolojisi, herhangi bir ifadenin oluşumunun ve dönüşümünün genel sistemini arayan yöntemdir (Foucault, 2011). Nitekim Foucault bu eserde, deliliğin farklı dönemlerdeki dönüşümleri üzerinde durmuştur. Deliliğin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşümleri ele alan bir diğer isim de Andrew Scull’dur. Scull’un *Madness in Civilization* (2016) isimli kitabı da içerik olarak *Deliliğin Tarihi*’ne benzemektedir. Bu eserde farklı dönemlerde ve farklı toplumlarda deliliğe nasıl bir yaklaşımın sergilendiği ele alınmıştır. Yine Louis A. Sass da delilik ile modernizmin toplumsal ve kültürel biçimleri arasında ilinti olduğu iddiasını *Delilik ve Modernizm* (2013) adlı eserinde somutlaştırmıştır. Sass’a göre kapitalizmin yükselişiyle birlikte, delilik oranlarında artış yaşanmıştır. Esasen bu iddia, toplumsal koşulların delilik üzerinde nasıl bir etki yarattığını açıkça göstermektedir. Aynı zamanda Michael E. Staub, *Madness in Civilization* (2011) adlı eserinde, delilik olgusunun sosyal koşullara göre farklılık gösteren bir kavram olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla bahsi geçen yazarlar eserlerinde, delilik olgusunun yalnızca tıbbi saiklerle açıklanmasını yeterli bulmamakta; farklı yaklaşımlarla kavramın karmaşık tarihinin izini sürmektedir. Benzer olarak Simon Cross’un *Mediating Madness* (2010) ve Sadeq Rahimi’nin *Meaning, Madness and Political Subjectivity* (2015) adlı eserleri de deliliğin kültürel boyutlarına dikkat çekmekte ve deliliğin kültürel bir deneyim olduğunun altını çizmektedir. Bu noktadan hareketle, belirli toplumlarda delilere karşı geliştirilen tutum ve davranışlardaki farklılıklara ve benzerliklere kısaca değinmekte fayda vardır.

Hayatı alışılmış seyrinden saptıran bedensel patolojiler gibi deliliğin de hem hastalığı çekenler hem de onların çevresindeki kişiler açısından son derece aksatıcı etkileri bulunmaktadır. Bu yüzden delilik çoğu zaman sosyal bir maraz olarak görülmüştür. Denetim altına alınamayan, toplumun sağduyu bilgilerine uygun davranmayan ya da bazen çevresindeki insanlar için tehdit oluşturan bireylerin, sosyal düzenin temellerini hem sembolik hem de pratik düzeyde sarstığı kabul edilmektedir. Özellikle Antik ve Orta Çağ toplumlarında delilik, garipliğin, ötekiliğin, ürkütücülüğün kökleri olarak değerlendirilmiştir (Scull, 2016, s. 27). Bu dönemlerde deli olarak bilinen ve toplumda bu şekilde damgalanan kimselerin tanrı tarafından lanetlendiğine inanılmaktaydı (Porter, 2002, s. 23). Nitekim Antik Çağ ve Orta Çağ toplumları, bilimsel gerçeklikten uzak oldukları için gündelik hayatta meydana gelen olayları doğaüstü güçlerle ilişkilendirme eğilimine sahipti. Çoğu olaya tanrının yansıması olarak bakılmakta ve hastalıklar da bu şekilde değerlendirilmekteydi. Antik Çağ'da delilerin kötü ruhlar, şeytan ve cinler gibi doğaüstü güçlerin etkisiyle geliştiğine inanılması, delilerden uzak durulması gerekliliğini de beraberinde getirmiştir (Pietikainen, 2015, s. 15; Cross, 2010, s. 2). Çünkü delilerin kötü ruhları içinde taşıdıklarına inanılmakta ve kendisine yaklaşan kişilere de zarar vereceği düşünülmekteydi. Bu nedenle deliler, yabancılara yaklaştıklarında taşlanarak uzaklaştırılmaya çalışılmaktaydı (Akın, 2014, s. 105).

Deliliği doğaüstü güçlerle açıklama düşüncesi, Batı toplumlarının çoğunda benimsenmiştir (Eghigian, 2009, s. 7-9). Özellikle Yunan ve Roma toplumlarında delilik, sosyal hayatın düzenini sarsan, denetim altına alınmadığı takdirde başka insanlar için tehdit oluşturabilecek bir durum olarak değerlendirilmiştir (Akın, 2014, s. 105). Orta Çağ Batı toplumlarında delilik lanetli, şeytani, suçlu gibi olumsuz sıfatlarla tanımlanırken; Orta Çağ İslam toplumlarında bu durum bir çeşit hastalık olarak değerlendirilmekteydi. Bu süreçte, İslam toplumlarında delilere uygulanan tedavi yöntemlerinin de daha akılcı olduğu görülmektedir (Foucault, 2017, s. 192). Nitekim Evliya Çelebi Seyahatname'sinde, Orta Çağ İslam toplumlarının delileri tedavi etme biçimleri üzerinde durmuştur. Çelebi, bu süreçte delilerin müzikle, ipek kıyafetlerle ve özel beslenme düzenleriyle tedavi edilmeye çalışıldıklarını belirtmiştir (Kurtuluş, 2016, s. 104). Bunun aksine Orta Çağ Batı toplumlarında, delilere uygulanan tedavi yöntemlerinde batıl inançlardan öteye gidilmediği görülmüştür. Esasen bu durum, aynı dönemde yaşayan farklı toplumların delilere karşı geliştirdikleri tutum ve davranışları yansıtmaktadır. Bu notada, söz konusu farklılığın sosyo-kültürel ve dini değerlerden kaynaklandığı pekâlâ söylenebilir (Casey, 2003).

Rönesans dönemine gelindiğinde, deliliğe karşı olan yaklaşım bazı kesimlerde değişmeye başlamıştır. Rönesansla birlikte, Batı toplumlarında delilik, kıyıda köşede kalmış bir silüet olmaktan çıkmış; sanatın merkezinde yer almıştır. Delilik olgusu, sanatsal çevrelerde sıklıkla kullanılmaya başlanmış ve özellikle tiyatrodaki deliliğin dili, toplumsal hayata dair eleştirileri gündeme getirmek için bir araç olarak kullanılmıştır (Foucault, 2017, s. 40). Ancak bu durum sanatsal çevrelerde sınırlı kalmış ve deliler, toplumsal hayat içerisinde dışlanan ve görmezden gelinen kişiler olmaya devam etmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, hem Antik Çağ ve Orta Çağ'da hem de Rönesans döneminde deliler, Batı toplumlarında pek fazla hoşgörüyle karşılanmamış olsa da onların toplum içindeki dolaşımına müsaade edilmiştir. Ancak Klasik Çağ'a gelindiğinde deliler de dâhil olmak üzere pek çok insanın toplum içerisinde serbestçe dolaşmasına izin verilmemiştir. Bu süreçte deliler, yaşlılar, cüzzamlılar, işsizler, engelliler, eşcinselliler ve daha pek çok azınlık gruptan insan, kapatılmaya maruz bırakılmıştır. Foucault bu durumu *Büyük Kapatılma* (2015) olarak adlandırmış ve aynı isimli eserinde de söz konusu olayı ele almıştır.

Klasik Çağ'da delilik ile ilgili radikal dönüşümler yaşanmaya başlamış ve dönemin toplumsal yapısındaki değişimler, azınlık gruplar üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. 17. yüzyıl, Batı'da pek çok alanda yeniliklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Özellikle Aydınlanma, modernite ve Sanayi

Devrimi'nin rasyonaliteyi ve akli merkezileştiren vurgusu sayesinde aklın egemenliği hakimiyet alanını genişletmiştir (Sonkan Gündüz, 2017, s. 99). Bu dönemde akıl ve bilim esas alınmış, akıl dışı görülen her türlü şey dışlanmıştır. Delilerin de içinde bulunduğu pek çok azınlık grup kapatılmaları ve toplumun dışına itilmeye maruz bırakılmıştır. Foucault'a göre bu dönemde yapılan toplu kapatılmaların asıl gerekçesi, söz konusu azınlık grupların kapitalizmin ihtiyaç duyduğu üretime katkı sağlayamamış olmasıdır (Foucault, 2015, s. 106). Nitekim bu dönemde oluşturulmak istenen "normal" insan imgesi, kapitalist sistemin gereklerine uygun davranan ve üretim zincirine dâhil olan bireyleri kapsamaktaydı. Ancak deliler, yaşlılar, engelliler ya da işsizler söz konusu üretim ağına dâhil olamadıkları için toplumun dışına itilmiş ve belirli mekânlara kapatılmışlardır. Ayrıca bu dönemde delilere uygulanan tedavi yöntemleri de çoğu zaman iyileştirmeye yönelik olmamış, daha çok hastaların anormal davranışlarını ıslah etmeye yönelik uygulamalar geliştirilmiştir (Scull, 2016, s. 131). Bu süreçte, azınlık grupların bir çoğu aynı mekânlarda kapatılmaktaydı. Ancak 19. yüzyılın başlarına gelindiğinde azınlıkların kapatıldıkları mekânlar farklılaşmaya başlamıştır (Foucault, 2015). Özellikle suçlular, yaşlılar, hastalar ya da akıl hastalarının kapatıldıkları mekânlar ayrıştırılmıştır. Benzer olarak 19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde de delilere karşı geliştirilen yaklaşımlar oldukça dikkat çekmektedir. Nitekim bu dönemde tımarhanelere yatırılan delilerin, son derece kötü şartlar altında oldukları bilinmektedir. Özellikle Süleymaniye Bimarhanesi hakkında yazılanlar, bu dönemde delilere yönelik sağlıklı bir tedavi sürecinin olmadığını, bunun aksine uygulanan yöntemlerin delilerin dışlanmasına sebebiyet verdiğini göstermektedir (Artvinli, 2017, s. 14).

Deliliğin tarihsel serencamı içerisinde geline son aşama modern psikiyatri çağıdır. Psikiyatri, akıl hastalıklarının oluşum nedenlerini inceleyen ve hastalıkların tedavisi için gereken bilgi birikimini bünyesinde barındıran pozitif bir bilim dalıdır. 20. yüzyılın başlarında her alanda artış gösteren uzmanlaşmaya bağlı olarak akıl hastalıkları da tıbbın ve bilimin odağı haline gelmiştir (Akçakaya, 2021, s. 35). Modern psikiyatri çağında deli kavramının yerini "akıl hastalığı" ya da "ruh hastalığı" terimleri almıştır (Cross, 2010, s. 129). Bu hastalıkları tedavi eden hekimlere "psikolog" ve "psikiyatri" unvanları verilmiştir. Tedavilerin yapıldığı mekânlara da "ruh ve sinir hastalıkları hastanesi" ya da "akıl hastanesi" adı verilmiştir (Narlı, 2019, s. 55). Böylece Orta Çağ toplumlarında delilik ile ilgili gündemde olan mistik ve batıl inanışlara son verilmiş ve hastalıkların tedavisinde akılcı yöntemler kullanılmaya başlanmıştır. Her ne kadar psikiyatri çağında akıl hastalarına karşı daha insancıl bir muamelenin yapıldığı görüle de Foucault'a göre akıl hastaları bu dönemde de tam olarak bireysel anlamda değer görememişlerdir. Bu nedenle Foucault, psikiyatri çağında akıl hastalığı olarak adlandırılan kavramı "yabancılaşmış delilik" olarak değerlendirmiştir (Foucault, 2014, s. 92). Esasen modern akıl hastaneleri, akıl hastalarını tedavi etmek için kurulmuş gibi görünse de temelde yine delilerin toplumdan tecrit edilmesi ve soyutlanması amacıyla işlev görmektedir (Coleborne, 2001, s. 105). Görüldüğü üzere delilik olgusu, her çağda ve her toplumda farklı algılanan bir kavram olmuştur. Dönemin sosyal, kültürel ve dini özellikleri, delilik hakkındaki algıları şekillendirmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, temelde yorumlayıcı sosyal bilim yaklaşımına uygun bir biçimde inşa edilmiştir. Yorumlayıcı yaklaşımda, pozitivist paradigmanda olduğu gibi nedensel yasaları keşfetmek ve onları sınamak amacı yoktur (Merriam, 2018, s. 8-9). Genel olarak yorumlayıcı araştırmaların hedefi, toplumsal yaşama dair bir anlayış geliştirmek ve insanların doğal ortamlarında nasıl anlam oluşturduğunu keşfetmektir. Esasen yorumlayıcı bir araştırmada, incelenen insanlar için neyin anlamlı ya da önemli olduğu, bireylerin gündelik yaşamlarını nasıl deneyimledikleri öğrenilmeye çalışılır (Neuman, 2017, s. 131). Buna bağlı olarak araştırmada, yorumlayıcı sosyal bilim yaklaşımının metodolojik sonucu olan nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda

gerçekçi ve bütüncül biçimde ortaya konulmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma tasarımlarını kapsamaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2000, s. 19). Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desen tercih edilmiştir. Fenomenolojik yaklaşım, toplumsal hayatta farkında olduğumuz ancak ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Yani fenomenolojik desen, incelenen fenomenin yapısını ve özünü anlamaya çalışır (Merriam, 2018, s. 25). Bu yüzden fenomenolojik tasarım, Bedesten çarşısında sıklıkla deneyimlenen ancak tam anlamıyla da kavranamadığını düşündüğümüz delilik olgusuna uygun bir araştırma zemini oluşturur. Çalışmada, fenomenolojik desenin başlıca veri toplama aracı olan derinlemesine görüşme ve gözlem tekniği kullanılmıştır. Derinlemesine görüşme, katılımcıların belirli bir konu hakkındaki algılarını meydana çıkarmak için kullanılan veri toplama tekniğidir (Silverman, 2021, s. 77; Punch, 2016, s. 165). Derinlemesine görüşmeler yarı yapılandırılmış görüşme formları ile yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar yapılırken ilk olarak yarı-yapılandırılmış görüşme formundaki başlangıç sorularına bağlı kalınmış ve araştırmanın amacına hizmet eden temel sorular merkeze alınmıştır. Ancak katılımcının verdiği cevaplara bağlı olarak görüşmeler daha esnek ve bağlamına uygun bir biçimde sürdürülmeye çalışılmıştır. Deli ya da meczup olarak bilinen bireylerin, Bedesten çarşısının içinde yer alan Kapu ve Aziziye Camilerinin etrafında daha sık bulunmalarının temel gerekçesi nedir? şeklindeki soru, araştırmanın temel amacına hizmet etmeye yöneliktir.

Görüşmelere katılan kişiler, Bedesten çarşı esnafının içinden seçilmiştir. Bu esnafın Kapu ve Aziziye Camilerine yakın yerlerde bulunmasına özen gösterilmiştir. Dolayısıyla araştırmada amaçlı ve kontrollü örnekleme tekniği kullanılmıştır. Katılımcıların Bedesten çarşı esnafının arasından seçilmesinin temel gerekçesi, esnafın deli ya da meczup olarak bilinen bireylerle oldukça fazla iletişim kurması ve onlar arasında bir ünsiyet bağının gelişmiş olmasıdır. Aynı zamanda Bedesten çarşı esnafının pek çoğu uzun yıllar boyunca burada işleriyle meşgul olmuşlardır. Bu durum hem esnafın arasında karşılıklı etkileşimin artmasını sağlamış hem de bu mekânlarda daha sık bulunan meczuplarla samimi bir ilişkinin kurulmasına vesile olmuştur. Bu noktadan hareketle araştırmada 20 esnafa derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş daha sonra görüşme içerikleri tekrar etmeye başlayınca görüşmeler sonlandırılmıştır. Katılımcılarla toplamda on bir saat görüşme kayıt altına alınmıştır. Görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş ve bunun için ilk olarak katılımcılardan izin istenmiştir. Görüşmeye katılan esnafın tamamı erkeklerden oluşmaktadır. Ancak bu durum araştırmacının inisiyatifinden bağımsız bir şekilde gelişmiştir. Her ne kadar saha araştırması sırasında kadın esnaflarla görüşme yapılmaya çalışılmışsa da bu durum mümkün olmamıştır. Çünkü hem Bedesten çarşısında kadın esnafların çok az bulunması hem de çalışan kadınların dükkân sahibi olmaması, onlarla mülakat yapmayı güç hale getirmiştir. Bu nedenle görüşmeye katılan katılımcıların tamamı erkeklerden oluşmaktadır.

Araştırma verileri, 2023 yılının Mart ve Nisan ayları içerisinde yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilmiştir. İlk olarak katılımcılara araştırma ile ilgili ön bilgiler verilmiş ve çalışma hakkındaki izlenimleri alınmıştır. Ardından esnafına kaç yıldır Bedesten çarşısında çalıştıkları ve deli olarak bilinen bireylerle aralarındaki ilişkinin nasıl olduğu sorulmuştur. Esnaflardan onlarla yaşadıkları anıların anlatılması istenmiştir. Böylece bu mekânlarda delilere karşı geliştirilen tutum ve davranışlar anlaşılmasına çalışılmış ve esnafın delilik olgusuna atfettiği anlamlar açığa çıkarılmıştır. Aynı zamanda araştırma konusu oldukça hassas bir grubu kapsamaktadır. Bu durum araştırmacının çok daha fazla dikkatli olmasını koşullandırmıştır. Her ne kadar araştırma verileri esnafın aracılığıyla toplanmış olsa da araştırmanın muhatabını dezavantajlı bir grup teşkil etmektedir. Bu nedenle görüşmeler yapılırken bu kişilerin kendileri hakkında konuşulanları duyamayacakları bir alan seçilmiştir. Böylece kendilerini kötü hissetmelerine neden olabilecek eylemlerden kaçınılmıştır. Görüşmelerin yanı sıra alanda gözlem yapma imkânı da olmuştur. Özellikle esnaf ve deliler arasındaki ilişkiler gözlemlenmeye çalışılmıştır. Gözlem esnasında araştırmacı herhangi bir müdahalede bulunmamış ve etkileşim en düşük seviyede

tutulmaya çalışılmıştır. Gözlem sırasında kayda değer görülen durumlar, araştırma günlüğüne kaydedilmiştir. Böylece mülakatlardan elde edilen veriler, gözlem esnasında kaydedilen notlar ile desteklenmeye çalışılmıştır.

Verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır. İçerik analizinde verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi ve son olarak bulguların tanımlanması ve yorumlanması aşamaları bulunmaktadır (Şahin, 2010, s. 189-190). Yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmaya yönelik olarak yapılan içerik analizinde, verinin kavramsallaştırılması ve olguyu tanımlayabilecek temaların ortaya çıkarılması esastır (Yıldırım & Şimşek, 2000, s. 75). Dolayısıyla derinlemesine görüşmelerden elde edilen veri seti, belirli kodlar dâhilinde çözümlenmeye çalışılmıştır. Böylece kodlama yoluyla verilerin altında yatan kavramların ve kavramlar arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Araştırma verileri raporlanırken özgün şekillerinin bozulmamasına hassaten özen gösterilmiş ve görüşmeye katılan katılımcıların isimleri açıkça belirtilmeyerek katılımcılar K1, K2, K3 şeklinde kodlanmıştır. Son olarak esnaflar görüşme esnasında akıl sağlığı yerinde olmayan bireylerin isimlerini açıkça ifade etmişlerdir. Belirtilen isimleri metin içerisinde aynen kullanmak etik açıdan kusurlu görülmektedir. Bu nedenle akıl sağlığı yerinde olmayan bireylerin mahremiyet hakkını gözetmek adına, esnaf tarafından açık bir şekilde dile getirilen isimler, alıntılar içerisinde anonim hale getirilmiştir. Böylece deli olarak nitelendirilen bireylerin gerçek isimleri yerine müstear isimler kullanılmıştır.

Tablo 1: Katılımcı Listesi ve Profilleri

Katılımcı	Mesleği	Yaş	Esnaflık Yılı
K1	Kunduracı	43	23
K2	Hırdavatçı	62	50
K3	Ayakkabıcı	63	55
K4	Ayakkabıcı	45	30
K5	Zücacıye	47	27
K6	Hırdavatçı	60	50
K7	Lokantacı	59	12
K8	Konfeksiyoncu	35	15
K9	Kuyumcu	68	50
K10	Bakkal	55	20
K11	Kunduracı	57	48
K12	Emlakçı	64	40
K13	Konfeksiyoncu	75	50
K14	Konfeksiyoncu	64	40
K15	Kuyumcu	41	28
K16	Emekli	70	40
K17	Kuyumcu	42	32
K18	Lokantacı	54	40
K19	Emlakçı	45	30
K20	Takıcı	43	24

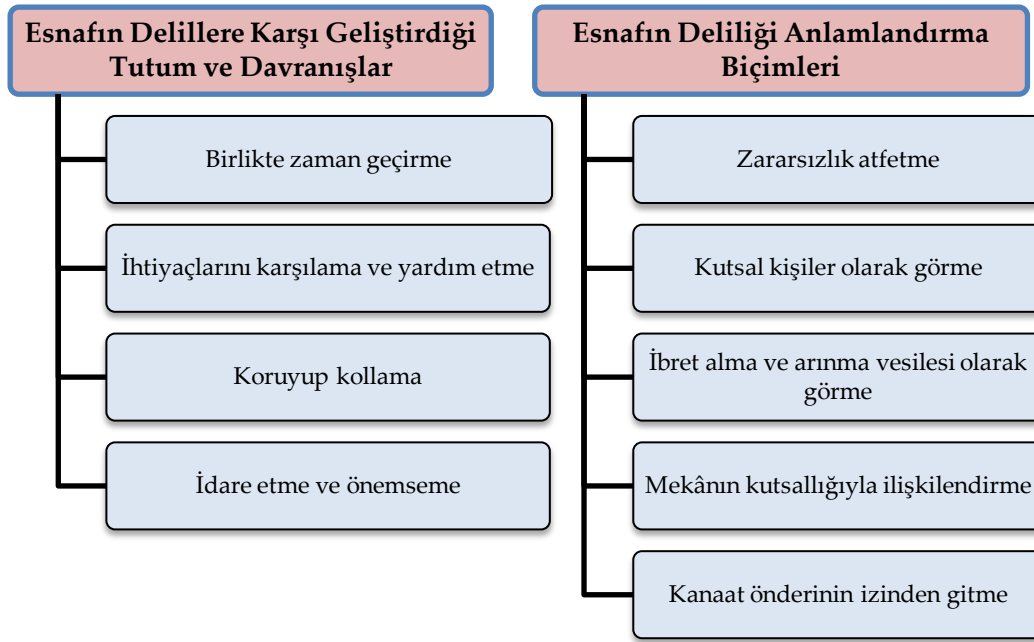
Etik İzin

Bilimsel araştırmanın etik şartlarının gerektirdiği etik kurul izni 03.01.2023 tarihli ve 22-1362 onay kararıyla alınmıştır.

BULGULAR

Araştırmadan elde edilen bulgular, farklı temalar ve alt temalara ayrılmıştır. Öncelikle “esnafın delilere karşı geliştirdiği tutum ve davranışlar” ana teması altında, dört alt başlık incelenmiştir. Esnafın yapılan görüşmelerde ön plana çıkan alt başlıklar; birlikte zaman geçirme, ihtiyaçlarını karşılama/yardım etme, koruyup kollama ve idare etme/önemsemedir. Bunun yanı sıra, “esnafın deliliği anlamlandırma biçimleri” ana teması altında, beş tane alt tema ön plana çıkmıştır. Bunlar ise delilere zararsızlık atfetme, onları kutsal kişiler olarak görme, delileri ibret alma ve arınma vesilesi olarak görme, deliliği mekânın kutsallığıyla ilişkilendirme ve son olarak kanaat önderlerinin izinden gitme çabası şeklinde ele alınmıştır.

Şekil 1: Tema ve Alt Temalar

Esnafın Delilere Karşı Geliştirdiği Tutum ve Davranışlar

Bu bölümde, alanda elde edilen mülakat ve gözlem verileri neticesinde esnaf ve deli arasındaki ilişki türleri kategorize edilmiştir. Özellikle esnafın delilere karşı geliştirdiği tutum ve davranışlar, kendi bağlamlarına göre yorumlanmıştır. Bu noktada esnafın delilere karşı sergilediği davranışlar; birlikte bir takım faaliyetlerde bulunma, yardım etme, koruyup kollama ve onları idare etme şeklindedir.

Birlikte zaman geçirme

Alan araştırması esnasında yapılan derinlemesine görüşmeler, esnaf ve deli arasındaki ilişkinin boyutlarını kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır. Zamanının büyük bir kısmını Bedesten çarşısında geçiren delilerin, esnafın birlikte yaptığı eylemler oldukça dikkat çekicidir. Esnafın, delilerin vaktini daha eğlenceli hale getirmek ve onları topluma kazandırmak amacıyla çeşitli aktiviteler düzenlemektedir. Bu programlar birlikteliği, samimiyeti arttırmakta ve esnaf ile deli arasındaki ilişkinin süreklilik kazanmasını sağlamaktadır. Öyle ki görüşmeye katılan esnafın neredeyse hepsi delilerle birlikte yaptığı bir faaliyetten bahsetmiştir. Esnafın delilerle birlikte sohbet etme, yemek yeme, kabir ziyaretlerinde bulunma, ibadet etme, pikniğe gitme gibi etkinliklerinin olduğu görülmektedir.

“Birlikte ibadet ettiğimiz olur. Mesela Ali abiyle camiye gideriz. Hatta bir keresinde biz Lâdik’e gittik beraber. Lâdik’te Hacı Ahmet Efendinin anma programlarına katıldık. Ali abi orada ayrı bir havaya

girdi. Aynı böyle bir Ramazan ayıydı... Normalde Ali abilere namaz farz değil ama Ali abi "geçin benim arkama" dedi. Bizim evvabın dediğimiz bir nafile namazımız vardır, farzdan sonra kılarız. Ali abi o namazı kıldırdı bize. Ben demedim ki ona ya sen namaz kıldırılmazsın, zaten sana farz değil falan diye. O imam oldu, biz de ona uyduk öylece namaz kıldık" (K4, kişisel iletişim, 23 Mart 2023).

"Onlar bizim baş tacımız. Bazıları ile otururuz zikir yaparız, ilahi söyleriz. Lâdikli Ahmet Hüdai var onu ziyarete gideriz. Oraya gelirler her şeye uyum sağlarlar" (K17, kişisel iletişim, 10 Nisan 2023).

Esnafın sıklıkla dile getirdiği faaliyetlerden biri Ladikli Hacı Ahmet Efendi'nin kabrini ziyaret etmektir. Ahmet Efendi, Konya'nın Sarayönü ilçesine bağlı Ladik mahallesinde yaşamış ve Allah dostu olarak tanımlanan bir kimsedir. Esnafın arasında Hacı Ahmet Efendi evliya olarak bilinmekte ve onun kabrini ziyaret etmek manevi açıdan değerli görülmektedir. Birlikte bu tarz mekânlara gitmek, deli ve esnaf arasında bir yakınlık oluşturmaktadır. Çünkü deliler, kabir ya da cami gibi mekânlarda esnafla birlikte olduğunda, ortak bir noktada keşiştikleri hissiyatına kapılmaktadır. Bu tarz ibadet eksenli buluşmalarda, iki grup arasında dini semboller yeniden üretilmektedir. Deliler, esnaflardan ibadet, namaz, dua, sevap ya da günah gibi kavramları sıklıkla duymakta ve gündelik yaşamında da bu söylemleri tıpkı esnaf gibi davranışlarına yansıtmaya çalışmaktadır. Nitekim K4'ün Ali abi olarak bahsettiği kişi Kapu Camii'nin etrafından ayrılmayan ve meczup olarak bilinen bir kimsedir. Ali'nin tıpkı K4 gibi namaz kıldırılmaya çalışması bu durumu net bir şekilde yansıtmaktadır.

"Bizim dükkâna da gelirler, geldiklerinde ben ayakbalarını boyarım. Ondan sonra çay içeriz beraber. Bazen etli ekme falan yaptırdığımızda etli ekme yemeye çağırırız, soframıza buyur ederiz. O esnada sohbet ederiz, onların halini hatırlarız. Yine denk geldiği zaman Kapu Camii'nde aynı safta birlikte namaz kıldığımız falan da oluyor" (K1, kişisel iletişim, 9 Mart 2023).

"Birlikte yemeğe gideriz, pikniğe gideriz, camiye namaza gideriz. Gelir mesela beni yemeğe götür der. Mecbur götürüreceksin, onu geri çeviremezsin. Biz de asla geri çevirme gibi bir durum söz konusu değil" (K15, kişisel iletişim, 6 Nisan 2023).

Benzer olarak deli ve esnafın birlikte namaz kılma faaliyetleri de oldukça yaygındır. Esnafın, vakit namazlarını genelde Aziziye ve Kapu Camilerinde kılmaya özen göstermektedir. Namaz kılmaya giden esnaf, şadırvanın etrafında oturan meczuplara "haydi namaza" şeklinde telkinde bulunmakta bazen de esnafın söylemesine gerek duymadan kendileri şadırvanda tıpkı esnaf gibi abdest alıp namaz kılmaya gitmektedir. Esasen toplu ibadetler, deliler için toplumla kaynaşmanın ve uyum sağlamanın aracı olarak değerlendirilebilir. Nitekim esnaf da böyle bir şeye vesile olduğu için oldukça memnundur. Yani delilerin bu tarz mekânlardan dışlanma ya da kovulma durumları kesinlikle söz konusu değildir. Aksine Kapu Camii ve Aziziye Camilerinin etrafında bulunan delilerin toplu ibadetlere katılması, esnafın hoşuna gitmekte ve deliler bu duruma teşvik edilmektedir.

"Ben mesela özellikle Ramazan aylarında onları iftar yemeklerine götürüyorum. Kendim de o organizasyonlarda bulunuyorum. Bu şekilde toplandık birlikte ilahiler söyledik. Sonra da Ali abiyi falan hepsini tek tek evlerine bıraktık" (K19, kişisel iletişim, 12 Nisan 2023).

Esnaf ve delilerin özellikle Ramazan aylarında birlikte iftar yemeklerine gitme durumları da oldukça yaygındır. Esnafın, iftara götürmek istediği kişileri arabasıyla almakta ve iftardan sonra da hepsini tek tek evlerine bırakmaktadır. Esasen esnafın delilerin yalnızca maddi ihtiyaçlarını değil, manevi açıdan da ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Esnafın aralarındaki bu diyalog, delilerin toplumsal hayata intibakını hızlandırmaktadır.

İhtiyaçlarını karşılama ve yardım etme

Bedesten esnafı, deli ya da meczup olarak bilinen bireylerin ihtiyaçlarını düzenli bir şekilde karşılamaktadır. Özellikle kılık kıyafet temin etme, karnını doyurma, sağlık sorunlarını giderme, kalacak yer ayarlama ya da harçlık verme konularında bu insanlar mağdur edilmemektedir.

“Ramazan aylarında daha varyetli insanlar ya da buradaki esnaflar, bu meczuplara iftar yemeği verirler. Kapu Caminin orda iftar verirler ya da bahçeli evi olanlar kuzu keser, orada iftar yapar, yedikten sonra bir de dış kirası verirler. Yani para verirler onlara. Onlardan bir şey beklendiği için değil Allah rızası için yaparlar” (K2, kişisel iletişim, 9 Mart 2023).

Yukarıda K2'nin bahsettiği dış kirası meselesi, Konya'da çok uzun yıllardan beri var olan bir gelenektir. Bu geleneğe göre Ramazan ayının her Perşembe gününde, varlıklı esnaflar Kapu Camii ve Aziziye Camii etrafında bulunan delilere iftar yemeği düzenlemektedir. Yemeğin ardından delilere dış kirası olarak bilinen harçlıklar da verilmektedir. Böylece esnafın yemeğine katılıp, onun hayrına vesile olan deliler ayrıca ödüllendirilmiş olur. Aynı zamanda delilerin aileri de herhangi bir ihtiyaçları olduğunda esnaflara ulaşmaktadır. Çünkü delilerin aileleri, esnafların kendilerini boş çevirmeyeceğinden emindir. Bu konuda K3, meczupların ailelerinden gelen ihtiyaç listesinden bahsetmiştir.

“Mesela Ali abinin annesi bir şey olursa bana bir not yazar. Nota bakarım alınacak neyse haptır ilaçtır onları alırız. Onlar gelirler biz onların ihtiyaçlarını gideririz, karnı açsa karnını doyururuz, çay veya başka bir şey içmek istiyorsa onu ikram ederiz” (K3, kişisel iletişim, 9 Mart 2023).

“Buradaki meczuplar kafamızda canlanan deliler gibi değiller. Çünkü toplum onlara bakıyor, onları sahiplenmiş. Onlara üst baş veriyorlar, ayakkabı veriyorlar. Ben mesela kemer satıyorum bazen kemer veririm kemeri eskienlere, ayakkabısı eskien olursa yan taraftaki esnaf ayakkabı verir. Bizden fazla değiştirirler sıkıntı yok o konuda” (K5, kişisel iletişim, 23 Mart 2023).

K5'in “buradaki meczuplar kafanızda canlanan deliler gibi değil” demesi, aslında Bedesten çarşısında bulunan delilerin kamusal alandaki diğer bireylerle uyum içinde olduklarını göstermektedir. Bu bağlamda Erving Goffman'a göre toplumdaki insanların deliler için kıyafet ve ayakkabı temin etmesi, kalacak yer ayarlaması ya da karnını doyurması, onları kamusal bir birey haline dönüştürme çabalarından kaynaklanmaktadır. Goffman'a göre akıl hastalığı belirtileri için kamusal ve yarı kamusal mekânlar (sokak, mahalle, çarşı, dükkan, toplu taşıma gibi) çok önemli bir örgütsel mahaldir (Goffman, 2017, s. 416). Bu alanlarda bulunan bireyler, son derece düzenli bir ilişki içerisinde. Yalnızca davranışları açısından değil, bedensel özellikleri açısından da uyumlu görülmektedir. Dolayısıyla kamusal alanlarda hem davranışsal hem de bedensel açıdan anormal olan bireyler, dışlanma ya da damgalanma gibi olumsuz tepkilerle karşılaşabilmektedir. Bu nedenle insanlar, kamusal alanda anormal karşılanan bireyleri normal kalıpların içerisine çekmeye çalışırlar. Özellikle Bedesten çarşısında bulunan esnaflar, delilerin gerek fiziksel özelliklerini, gerekse de davranışlarını kamusal alanla uyumlu hale getirmek istemektedir. Esasen bu durum, kamusal alanın düzenini korumaya yönelik bir eylemdir. Benzer olarak K4'te delilere yapılan yardımları, toplumun düzeni açısından yararlı görmektedir. K4 bu durumu şu şekilde açıklamaktadır.

“Bu insanlar bir şekilde ruhi bunalıma girmiş, toplum içerisinde yer edinememiş, daha sonra kendini dışarlara vermiş insanlar. Biz bu insanlardan sorumluyuz çünkü bu insanların işesi, yemesi içmesi bizim tarafından karşılanıyor. Onlar bu ihtiyaçlarını karşılayamazlarsa ne yapacak böyle kapkaççılıktır bilmem nedir bu tür olaylar yönelecekler... Hani buradan geçen bir kadın buradan geçtiği anda bizim namusumuzdur. Ne kadar ben tanımasam da etmesem de onlardan sorumluyuz. İşte biz bu meczupları etrafa bir taşkınlıkları olmasın diye sahiplendik” (K4, kişisel iletişim, 23 Mart 2023).

Bedesten çarşı esnafı, burada bulunan delilerin her türlü ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Esnafın yaptığı bu yardımların altında çeşitli motivasyonlar bulunmaktadır. Bu noktada K4'ün delilere yardım etmesinin asıl gerekçesi toplumdaki huzuru sağlamaktır. George Simmel'e göre toplumun yardıma ihtiyacı olan bireylere yardım etmesi sosyal hayatın düzenini sağlamaya yönelik bir eylemdir. Toplum yoksula ya da ihtiyaç sahibine yardımı gerekli görür. Böylece yoksullar, toplumun aktif ve tehlikeli düşmanları haline gelmemiş olurlar (Simmel, 2009, s. 155-159). Yukardaki alıntıda da tıpkı buna benzer bir durum söz konusudur. K4, bu insanların ihtiyaçlarını karşılamayı çarşının huzuru için gerekli görmektedir. Aynı zamanda çarşı esnafının içerisinde, delilere yapılan yardımları gerekli gören ancak onlarla çok fazla samimi olmanın sakıncalı olduğunu düşünenler de bulunmaktadır. Esnaf arasında yaygın bir görüşe göre delilerle gerektiğinden fazla zaman geçirmek, bireyin akıl sağlığında hasarlara yol açabilir. Bu nedenle bazı esnaf delilerle manevi bir bağ kurmaktan çekinmekte ve yalnızca onların maddi ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bahsi geçen bu durumu K9 ve K15 şu şekilde dile getirmektedir.

“Onların herhangi bir ihtiyacı olduğunda karşılıyor. Ama çok fazla da içli dışlı olmamaya gayret ediyorum. Çünkü onlar karşısındaki kişiyi çok sevdikleri zaman kendi dünyalarına çekerlermiş. Bununla ilgili çok mesele duydum” (K9, kişisel iletişim, 24 Mart 2023).

“Çok fazla yaklaşmayız ama çok fazla itici de olmayız. İnsanların söylediklerine göre çok fazla yaklaşırsan kendi içlerine çekerlermiş” (K15, kişisel iletişim, 6 Nisan 2023).

Görüşmeciler, delilerin herhangi bir ihtiyacı olduğunda karşılamaya çalıştıklarını, ancak bu durumun yalnızca maddi ihtiyaçlarla sınırlı kalması gerektiğini söylemektedir. Onlara göre delilik bulaşıcı bir hastalıktır ve deliler şayet isterlerse karşısındaki kişiye de deliliği bulaştırabilir. Bu noktada K9, eskiden duyduğu bir hikayeden örnek göstererek söz konusu durumun mümkün olabileceğini belirtmiştir. Her ne kadar çarşıda anlatılan hikayeler mantıklı bir temele dayandırılmasa da esnaf arasında dikkate değer bulunmaktadır. Bu durumda anlatılan hikayeler, esnafın delilere karşı geliştirdiği davranışları etkilemektedir. Yani bazı esnaf delilerle korkuyla karışık bir ilişki geliştirmektedir.

Koruyup kollama

Alan araştırması esnasında yapılan gözlem ve mülakatlar neticesinde, öne çıkan en belirgin davranış kalıplarından biri de esnafın delileri herhangi bir tehlikeden ya da kötü davranıştan korumasıdır. Esnafın koruyup kollama tutumu, yalnızca onların temel insani ihtiyaçlarını karşılamakla sınırlı değildir. Aynı zamanda esnaf, onlarla dalga geçen, kızdıran, dışlayan ya da paralarını gasp etmeye çalışanlara karşı da tepkisini koymaktadır. Esnafın bu tutumunun temel motivasyonu merhamet, acıma, dini duygular ya da empati olarak değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra bazı esnafın delilerle şakalaşıp, eğlenceli sohbetler ettiği zamanlar da vardır. Ancak bu durum sınırlarını aşmaya başladığında, diğer esnaf tepki göstermektedir. Dolayısıyla esnafın delilere karşı geliştirdiği bu koruyucu tavır, kendi aralarında da sosyal kontrol mekanizması olarak işlev görmektedir. Bu konuda katılımcıların belirttikleri görüşler ise şu şekildedir.

“Bazen iki tane meczup yan yana geliyor. Bazı esnaf da onları takıştırıyorlar espri falan yapıyorlar. Biz de kızıyoruz takıştırmayın, onlarla uğraşmayın diye. Bu tarz şeyleri hoş karşılamıyoruz” (K7, kişisel iletişim, 24 Mart 2023).

“Kendini bilmeyen bazı cahiller ya da işte ne oldum delisi olan insanlar bazen dışlayabiliyorlar. Ama çok azınlıktalar onlar. O şekilde dışladıklarında biz tepki gösteriyoruz. Çünkü onlardan biri bizde olabilirdik, çocuklarımız da olabilirdi. Ne yapabildik ki o durumda olsak? Razi olabilir miydik kendi çocuğumuzun da aynı muameleyi görmesine” (K10, kişisel iletişim, 29 Mart 2023).

“İftarda hali vakti yerinde olanlar bunları yemeğe götürürler. Ben ikaz ediyorum güvenilir değilse onlarla gitmeyin diyorum. Gittiklerinde bunların cebini soyuyorlar bazen. O yüzden rastgele birileri götürürse gitmeyin diyorum yani. Mesela onları dışlayan onlara kötü söz söyleyen ya da onlara şiddet uygulayan olursa bana gelirler” (K16, kişisel iletişim, 10 Nisan 2023).

Yukarıda katılımcıların belirttiği görüşlerden de anlaşılacağı üzere, genel olarak esnafın delileri koruyup kollama tavrı oldukça yaygındır. Özellikle deliler hoşlanmadıkları bir tavırla karşılaştıklarında bazı esnafa durumu şikayet etmektedir. Nitekim K16, haksızlığa uğrayan delilerin kendisini bulduklarını ifade etmiştir. Bu konuda bazı esnafın özel bir çaba içerisinde oldukları söylenebilir.

İdare etme ve önemseme

Esnaf ve delinin ilişkisinde öne çıkan bir diğer mesele de esnafın delileri idare etmesidir. Esnaf, gündelik yaşamda delilerle sohbet ederken ya da aynı ortamda bulunurken, onların bazı ayrıksı davranışlarını göz ardı etmektedir. Esnafın normalde tepki göstereceği bir davranışı deliler yaptığında, esnaf bu durumu görmezden gelebilmektedir. Yani esnaf burada delileri ciddiye almamakta ve onlara anlayış göstermektedir. Delilerin huyuna giderek onları sakinleştirmeye çalışmaktadır. Bu konuda katılımcıların belirttikleri görüşler, söz konusu durumu açıkça göstermektedir.

“Hani tat kızın dilinden anası anlar atasözü var ya... Onlar bir şeyler söylerler ama çok anlaşılır bir şekilde konuşmazlar. Ama ben onu anlarım. Kızıdıysa söver küfreder gider. Burada kızar boşalır rahatlar sonra da gider. Biz onların gönlüne göre konuşmaya çalışıyoruz. Onların morali bozuk bir şekilde gitmelerini istemiyoruz. Neşelenmelerini bekliyoruz” (K2, kişisel iletişim, 9 Mart 2023).

“Camiye gittiğimizde gelip yanımıza dururlar, değişik hareketler yaparlar. Bilmeyen olursa bu nasıl namaz kıyor der ama biz asla onları yadırgamayız. Onları tanıyan insanlar, yani çarşı civarındaki kişiler, önüne de geçse asılsa da sesini çıkarmaz. Hiç kimse kolay kolay onlara kızmaz” (K12, kişisel iletişim, 3 Nisan 2023).

Deliler, Kapu ve Aziziye Camilerinde cemaatle birlikte sık sık namaz kılmaktadır. Ancak bu bireyler normal bir kimsenin kıldığı gibi namaz kılamadığı için ayrıksı davranışlar sergileyebilmektedir. Bu bireylerin sağlık durumundan haberdar olmayan kimseler, onların bu davranışlarına tepki gösterebilirken; onlarla sürekli beraber zaman geçiren esnaf için hiçbir sakınca yoktur. Çünkü esnaf tarafından delilerin davranışları mazur karşılanmaktadır. Aslında esnaf arasında “delidir ne yapsa yeridir” algısı tam olarak yer edinmiştir. Bu nedenle de delilerin sergilediği anormal davranışlar hoşgörüyü karşılanmaktadır. Bununla birlikte esnafın delileri idare etmesinin en önemli gerekçesi, onların ciddiye alınmadıklarında verdikleri tepkilerdir. Nitekim deliler, kendisini ciddiye almayan esnafın yanına gitmemektedir. Dolayısıyla esnaf, onların kalbini kırmamak ve gönlünü kazanmak için idare etmeye çalışmaktadır.

“Ben şuan sizinle nasıl konuşuyorsam onlarla da o şekilde konuştuğum için beni çok önemsiyorlar... Ben bunların gerçek seviyesinde onlara hitap ettiğim için benim yanımda yakınlık ve sıcaklık buluyorlar. Yani önemsendiklerini hissediyorlar. Bu yüzden de benim yanıma çok geliyorlar” (K4, kişisel iletişim, 23 Mart 2023).

“Kendileriyle dalga geçilmesinden hiç hoşlanmazlar, alaya alınmayı sevmeyiz, ciddiye alınmak istiyorlar. Kendilerine ilgi gösteren adamların yanına giderler” (K5, kişisel iletişim, 23 Mart 2023).

“Onlara normal bir insan gibi davranmadığın zaman çok sinirleniyorlar. Sanki farklı bir insanmış gibi davrandığımızda ondan rahatsız oluyorlar, kızıyorlar. O yüzden biz de normal birine nasıl davranıyorsak onlara da aynı öyle davranıyoruz” (K11, kişisel iletişim, 3 Nisan 2023).

“Alaya alınmayı hiç sevmeyiz. Alaya alındıklarını hissettiklerinde de o kişiyi başından koymaya çalışırlar” (K16, kişisel iletişim, 10 Nisan 2023).

Görüşmeye katılan esnafın çoğu, alaya alınan delilerin nasıl tepkiler verdiğinden bahsetmiştir. Alan araştırması esnasında yapılan gözlemler neticesinde, delilerin genelde uysal oldukları anlaşılmıştır. Ancak yukardaki katılımcıların da belirttiği gibi deliler, önemsenmediklerini hissettiklerinde öfkeli bireylere dönüşmektedir. Esnaf, onlarla normal bir birey gibi ilişki kurmadığında küfür edebilmekte ve hırçın davranışlar sergileyebilmektedir. Esasen bu durum, onların toplum içerisinde normal bir birey gibi görünmek ve o şekilde karşılanmak istediklerini göstermektedir. Çünkü bu deliler her ne kadar kabul etmek istemeseler de farklılıklarının bilincindedir. Ancak bu farklılığın esnaf tarafından dışa vurulmasını kesinlikle istememektedir. Erving Goffman *Damga* adlı eserinde, bu durumu “fahri damgalama” kavramıyla açıklamaktadır. Goffman’a göre fahri damgalama, damgalı bir bireye damgası yokmuş gibi muamelede bulunmaktır (Goffman, 2014, s. 64). Aslında esnaf delilerin damgalı bireyler olduklarının farkındadır. Fakat onların tepkilerinin önüne geçmek için farklılıklarını hissettirmemektedir. Bu durumda deliler fahri damgalı olarak görülmektedir.

Esnafın Deliliği Anlamlandırma Biçimleri

Esnafın deliliği anlamlandırma biçimleri ve deliliğe atfettiği anlamlar, deli ve esnaf arasındaki ilişkinin tayini noktasında oldukça önemlidir. Nitekim esnafın delilere karşı geliştirdiği tutum ve davranışların altında, esnafın deliliği anlamlandırma biçimleri yer almaktadır. Esnafın deliliği anlamlandırma biçimlerinde farklı noktalar dikkat çekmektedir. Bu bölümde, Bedesten çarşısı esnafının deliliğe atfettiği anlamlar kategorize edilmiş ve kendi bağlamı içerisinde yorumlanmıştır.

Zararsızlık, saflık ve masumiyet atfetme

Bedesten esnafı delilerden bahsederken, onları niteleyen bazı sıfatlara atıfta bulunmaktadır. Esnaf deliler için zararsız, saf, masum gibi kavramları sıklıkla kullanmakta; bu tabirler esnafın gözünden deliliğin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Çarşı içerisinde delilerin varlığı herhangi bir korkuya ya da paniğe neden olmamaktadır. Esnaf, delilerle çok uzun süre aynı mekânı paylaştıkları için deliler, esnafın gözünde tanıdık, zararsız, masum bireyler haline gelmiştir. Bu konuda görüşmeye katılan esnafın izlenimleri şu şekildedir.

“Çok saf, doğal, temiz insanlar. Her insanın böyle saf, doğal, temiz olma gibi bir şansı yok. Bence onların en büyük maneviyatı da buradan geliyor. Her zaman etrafındaki insanlara karşı güleç, sevecen ve sevinli insanlardır. Bu şekilde yani hiçbir zaman ters bir hareketlerini görmedim. Hep gülen yüzleriyle, masum duruşlarıyla, doğallıklarıyla bilinirler” (K6, kişisel iletişim, 23 Mart 2023).

“Meczuplar Cenab-ı Allah’ın özel kullarıdır. Ben özel olduklarını düşünüyorum. Saf kalpliler, temiz kalpliler. Biz onlarla dostluk anlamında bir ünsiyet geliştirdik” (K8, kişisel iletişim, 24 Mart 2023).

“Konuştuğunda seslenir, konuşmadığında seslenmez. Kimseye zararları olmayan, masum insanlar bunlar. Bunlar meczup Allah’ın adamı. Bunlar belki de Allah tarafından görevlidir bilemezsin” (K13, kişisel iletişim, 3 Nisan 2023).

Esnafın delilerin masumiyetinden bahsederken, dini değerlere vurgu yapmakta ve onların bu zararsızlıklarını Allah’ın özel kulları olmalarıyla ilişkilendirmektedir. Bu konuda esnaf, delilerle normal insanlar arasında bir ayırım yapmaktadır. Çünkü esnafın bu söyleminin altında, normal insanların deliler kadar masum olmadığı algısı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra delilere masumiyet atfeden esnaf, ahlaki değerlerde sıklıkla vurgu yapmaktadır. Özellikle toplumda genel kabul görmüş ahlaki değerlerin deliler tarafından benimsenmiş olması, esnafın gözündeki masumluk algısını güçlendirmektedir.

“Hiçbir zaman kötülük yapmazlar hiç kimseye. Çok neşelilerdir, herkese karşı içten davranırlar. Mesela onlar arasında en zihinsel olarak engelli olan kişi Ömer vardır. O bile geçen ben bir kavga ettiğimde ayaklarımın bir anda yerden kesildiğini gördüm. Beni tutup kaldırıp dükkâna attı, kavga etmemi istemedi. Bana da dede der zaten. “Dede tamam, dede tamam” dedi. Beni dükkânın içine attı” (K15, kişisel iletişim, 6 Nisan 2023).

“Mesela mahalleden komşum camiden çıkar çıkmaz hemen dedikoduya başlıyor. İyi de sen daha merdivenden inmeden ibadetini orada sattın sana ne âlemin derdinden. Mahallede bir şey olduğunda gelip başkasını anlatır. Ben de bunu sevmiyorum. İşte bu meczuplar dedikoduyu hiç sevmeyiz. O yüzden benim frekansım bunlarla uyuyor, dedikoduyu benim gibi sevmeyiz” (K16, kişisel iletişim, 10 Nisan 2023).

Esnafın delilere masumiyet atfetmesi, onların ahlaki değerleri gözetmesiyle yakından ilişkilidir. Özellikle K15 ve K16 yaşadıkları olaylardan örnek göstererek delilerin bazı konularda normal bir insana göre daha zararsız olduğunu belirtmektedir. Bu noktada delilerin kavgayı önlemeye çalışması ya da başkaları hakkında konuşmaması esnaf için bir kişinin masumiyetini taçlandırmaktadır.

Dini, kutsal ve ilahi kişiler olarak görülmesi

Çağlar boyunca İslam toplumlarında delilik ve kutsallık arasında ilişkiler kurulmuştur. Sözleri ve eylemleri genel kabulün dışına çıkan; normal bir insanın kavrayamayacağı ya da anlamsız bulacağı sözler söyleyen veya anlamsız görünen eylemlerde bulunan kişilerin hikmet sahibi olduğuna yönelik düşünceler her zaman var olmuştur (Narlı, 2019, s. 269). Bu noktada Bedesten esnafının da benzer bir düşünceye sahip olduğu görülmüştür. Öyle ki görüşmeye katılan esnaflar, deliler için sadece “mezczup” kavramını kullanmıştır. Hatta onlara deli denmesinin esnaflar arasında pek hoş karşılanmadığını söyleyenler de olmuştur. Deli terimi esnafta olumsuz bir intiba bırakırken, mezczup kavramı daha olumlu bir izlenim yaratmaktadır. Bu durumun temel sebebi, mezczup kavramının dini bir anlama karşılık gelmesidir. Mezczup kavramı, İslam toplumlarında bir daha kendine gelmemek üzere Allah’ın yanına çektiği veliler için kullanılmaktadır (En-Neysaburi, 2013). Bu noktada Michael W. Dols’un delilik türlerine atıfta bulunmakta fayda vardır. Dols, deliliği romantik, akıllı ve kutsal olmak üzere üçe ayırmaktadır (2013, s. 411). Kutsal deliler için genelde, Allah’ın cezbine kapılmış anlamı taşıyan “mezczup” kavramı kullanılır. Kutsal delilik, Allah aşkına yok olmak arzusuyla dünyaya sırt çeviren sufiler anlamına gelmektedir (Tuğcu, 2023, s. 138). Bu kişilerin keramet sahibi olduğuna, bazı olayları önceden bildiğine inanılmaktadır. Osmanlı geleneksel toplumunda da delilerin kutsal görüldüğü bilinmektedir. Bu dönemde delilerin kutsal bir kişiliğe sahip olduğu düşüncesi hakim olduğundan dolayı, deliler sosyal hayattan dışlanmamış ve diğer insanlarla iç içe yaşamışlardır (Artvinli, 2011, s. 8). Esasen bütün bunlar, Türk toplumunda delilerin dini, kutsal ya da ilahi kişiler olarak görüldüğünü göstermektedir. Aynı zamanda Bedesten esnafının delileri “mezczup” olarak tanımlamasının temelinde de dini hassasiyetler bulunmaktadır. Bu yüzden esnafın çoğu zaman delileri kutsal, evliya, ermiş ya da veli olarak görme durumu söz konusudur.

Esnafın delileri kutsal bireyler olarak görmesinin bir diğer nedeni ise mezczup olarak tanımlanan kişilerin, son derece zararsız olmasıdır. Bu noktada mezczup ve deli kavramları arasında bir ayrıma dikkat çekmek oldukça önemlidir. Öyle ki toplumda bir bireyin deli olarak nitelendirilmesi için onun saldırgan ve şiddete eğilimli biri olması gerekir. Ancak akıl sağlığı yerinde olmasa bile, toplumun huzurunu bozmayan ve zararsız kabul edilen bireyler, mezczup olarak tanımlanmaktadır (Artvinli, 2020, s. 320). Bedesten çarşısında bulunan delilerin tamamı olmasa da büyük çoğunluğu oldukça zararsız bireylerdir. Dolayısıyla esnaf onları deli olarak değil, mezczup olarak nitelendirmektedir. Bu konuda esnafın belirttiği görüşler ise aşağıdaki gibidir.

“Ben bu meczupların bazılarının boş olmadığını düşünüyorum. Mesela bazı olaylarda neyin olacağını biliyorlar, kalp gözleri açık, farklı bir dünyaları var. Biz bunlara çoğu kez şahit olduk. Bizim göremediğimizi görüyorlar ve bizim insana baktığımız açıdan insana bakmıyorlar” (K1, kişisel iletişim, 9 Mart 2023).

“Çoğu insan deli der geçer ama bu adamların hepsinde ayrı bir görev var” (K3, kişisel iletişim, 9 Mart 2023).

“Ben onları deli olarak görmüyorum. Bir atasözü vardır hatta “deli olmadan veli olunmaz” derler. Ben onların hepsinin altında bir maneviyatın olduğunu düşünüyorum” (K5, kişisel iletişim, 23 Mart 2023).

“Onların hepsinde ayrı ayrı bir görev vardır. O görevin ne olduğunu kimse bilemez. Ben bilirim diyen yalan söyler” (K8, kişisel iletişim, 24 Mart 2023).

“Bizim burada Osman vardı. Rivayete göre onun manevi vazifesi adliyede manevi yargıçmış ama bu öyle bizim normal bildiğimiz adliye değil manevi bir yargıç” (K13, kişisel iletişim, 3 Nisan 2023).

“Bu meczuplar kapalı evliyalar. Bu meczupların çoğu evliya ama millet bilmediği için deli zannediyor. Bunlar Allah’ın sevgili kulları hiçbir şekilde boş değiller. Bu anlatılanların hiçbirinden tereddüt etmeyeceksin, hepsine inanacaksın. Çünkü hepsi evliyadır. Yani onların da çok çeşitleri var, çok farklı görevleri var” (K14, kişisel iletişim, 6 Nisan 2023).

Görüşmeye katılan esnafın neredeyse tamamı, delilerin farklı bir maneviyata sahip olduğunu düşünmektedir. Esnafı bu şekilde düşünmeye sevk eden çeşitli gerekçeler bulunmaktadır. Bunların başında ise delilerin dini açıdan kutsal kabul edilen mekânlarda sıklıkla bulunmaları gelmektedir. Esnafın delilere kutsallık atfetmesi için delilerin dini vecibeleri eksiksiz bir şekilde yerine getirmesine gerek yoktur. Esnafın delileri camiye girerken görmesi bile onların bu düşüncelerini güçlendirmektedir. Aslında esnaf arasında namaz kılan, oruç tutan ya da diğer dini vecibeleri yerine getiren pek çok insan bulunmaktadır. Ancak esnaf arasında bu tarz bir kutsallık atfetme durumu söz konusu değilken, deliler için bu durum mümkün olabilmektedir. Çünkü çarşı esnafı, deliler hakkında anlatılan hikayelere samimiyetle inandığı için onların eylemlerinde bir gizem bulmaya çalışmaktadır. Özellikle esnafın deliler hakkında “onlar boş değil, her birinin ayrı bir görevi var” demesi ve ardından da bu görevi kimsenin bilemeyeceğini belirtmesi, söz konusu gizemli havayı daha da arttırmaktadır.

Bunun yanı sıra, esnafın deliliğe kutsiyet atfettiğini gösteren çeşitli menkıbeler de anlatılmıştır. Esnafın anlattığı hikayelerde deliler, geleceğe dair bilgiler verebilen ya da özel yetenekleri olan ilahi bir kişiliği çağrıştırmaktadır. Esasen bu hikayeler, esnaf arasında bir takım kolektif temsillere dönüşmüştür. Kolektif temsiller, toplumun kolektif bilincini, inançlarını, normlarını veya değerlerini temsil eden sembolik araçlardır. Bu araçlar söz konusu değerlerin içselleştirilmesi açısından son derece kullanışlıdır. İşaretler, ikonlar, mitler, popüler efsaneler, kolektif temsillerin en bilinen örnekleridir (Durkheim, 2015). Bu bağlamda, çarşıda anlatılan mitler ya da popüler efsaneler, deliliğin kutsal bir değer olarak algılanmasını sağlamak ve bu hikayeler kolektif temsil aracı olarak işlev görmektedir. Nitekim katılımcıların anlattığı hikayeler de bu durumu destekler mahiyettedir.

“Mesela şöyle bir olay daha anlatayım. Hep birlikte bir gün pikniğe gittik. Gittiğimiz yer büyük bir bahçe. Bahçede Adem abi kayboldu. 15 kişi Adem abiyi saatlerce arıyorlar ama bulamıyorlar. Sonra Ali abi çok rahat bir şekilde elini arkaya atıyor. Onun deyişiyle bir kere “Adeem” diye sesleniyor. Sonra Adem abi de “ne bağıryon len” deyip köşeden çıkıp geliyor. Bu canlı yaşanmıştır yani. 15 kişinin saatlerce bulamadığını Ali abi bir sefer seslenerek bulabiliyor” (K8, kişisel iletişim, 24 Mart 2023).

“Bir tane anımı daha anlatayım sana. Bizim gelin Diyarbakır’dan tayin isteyecekti. Gittim meczubun birine sordum ne olacak abi diye. O da dedi ki “sana iki tane müjdeli haber var.” Tabii ne olduğunu

söylemedi. Sonra çok yakın bir zamanda gelinimin Konya Kadınhanı'na tayini çıktı. Ayrıca öğrendim ki torunum da olacaktı. Biz onların gayri ihtiyari cevaplarına inanırız, onlardan şüpheleniriz. Çünkü onlar bazen kendi iradeleri dışında konuşabilirler. Mesela benim ödememin olduğu gün hiçbir meczup gelip benden para istemez. Anlarlar o gün ödememin olduğunu" (K10, kişisel iletişim, 29 Mart 2023).

Esnafların anlattığı hikayelerde deliler, geleceğe dair haberler verebilmekte ya da pek çok kişinin saatlerce yapamadığını tek seferde yapabilmektedir. Hatta esnaf geleceğe yönelik kararlar vermeden önce delilere yapacakları işin hayır mı yoksa şer mi olacağını sormakta ve onların vereceği cevaba göre tercihlerini şekillendirebilmektedir. Esnafların gerçekleşmesini temenni ettiği bir durum olduğunda delilerden kendileri için dua etmelerini istemektedir. Esnafların gözünde deliler kutsal kişiler oldukları için Allah katında dualarının daha fazla kabul olacağına dair yaygın bir inanç bulunmaktadır. Dolayısıyla delilerin eylem ve söylemlerinde bir takım hikmetler aranmaktadır. Esnafların bu yaklaşımına benzer bir durum, Arslan ve Erdem'in Denizli'de yapmış oldukları çalışmada da görülmektedir. Söz konusu çalışmanın yapıldığı bölgede, delilerin keramet sahibi bireyler olduklarına yönelik bir inanç vardır. Böyle bir düşüncenin şekillenmesine etki eden faktör ise deliler hakkında anlatılan menkıbeler olmuştur (Arslan & Erdem, 2021, s. 125). Bu noktada, belirli bir mekânda anlatılan hikayelerin, delilik hakkındaki algıyı biçimlendirdiği söylenebilir.

Alanda delilerin kutsal kişiler olduklarına dair inancı besleyen bir diğer durum ise bazı esnafların, delileri Mekke, Medine gibi kutsal mekânlarda ibadet ederken gördüklerini dile getirmesi olmuştur. Hikayede bahsi geçen kişilerin söylenen mekânlarda olması ihtimal dahilinde değildir. Aslında esnaflar da bu durumun mümkün olamayacağını farkındadır. Ancak esnaf bu durumu Allah'ın hikmeti olarak değerlendirmekte ve ilahi işlere kendisinin aklının ermeyeceğini düşünmektedir. Bu noktada deli ve akıl sağlığı yerinde olan insanlar arasında bir ayırım yapıldığı da anlaşılmaktadır. Öyle ki normal bir insanın başına geldiğinde şüphe uyandıracak olaylar, deliler için anlatıldığında hiç sorgulanmadan kabul edilmektedir. Esnafa göre Allah ile deli arasında perde yoktur ve yaşanan olayların mantık çerçevesinden değerlendirilmesi de uygun değildir. Çünkü esnafa göre deliler, akıl sır erdirilemeyen kişilerdir. Bu durumu görüşmeye katılan esnaflar şu şekilde aktarmıştır.

"Mesela bu Akif'in bir halakızı vardı o hacca gitti. Geldiği zaman yemin ediyormuş kadın "Akif Mekke'de benim önümde namaz kılıyordu" diyormuş. Böyle söylentiler vardı tabii biz bu tarz şeylere inanırız inanmayız o ayrı ama birçok şeyleri bu şekilde yaşadık" (K2, kişisel iletişim, 9 Mart 2023).

"Bazıları diyor ki falan kişiyi ben Mekke'de tavaf yaparken gördüm. Bazıları bu meczuplar için diyor ki Arafat'ta gördüm, Medine'de gördüm falan. Demek ki oluyor Cenab-ı Allah'ın hikmeti Allah'la aralarında bir perde yok" (K7, kişisel iletişim, 24 Mart 2023).

Delilerin kutsal, yüce ya da ilahi kişiler olduğuna yönelik inancı besleyen bir diğer durum da esnafların, delilere yapılan iyiliğin ya da kötülüğün karşılık bulduğuna inanmasıdır. Esnaf ve deli arasındaki ilişkiyi düzenleyen belki de en önemli argüman "iyilik yapan iyilik, kötülük yapan kötülük bulur" algısıdır. Bu algının şekillenmesinde, çarşıda anlatılan hikayelerin çok önemli bir etkisi vardır. Toplumda insanlar arasında sıklıkla dile getirilen sözlü hikayeler, bu inancın günümüzde de canlı kalmasını sağlamıştır. Nitekim görüşmeye katılan esnafların neredeyse hepsi delilerle ilgili bir hikayeden bahsetmiştir. Bu hikayelerin içeriği aynı kaynaktan beslendiği için hikayelerin formu birbirine oldukça fazla benzemektedir. Genel olarak anlatılan hikayelerde, delilere iyilik yapanın ödüllendirildiği, kötülük yapanın ise cezalandırıldığı görülmektedir. Bu durum esnafların delilere karşı geliştirdiği tutum ve davranışları son derece etkilemektedir. Başına bir musibetin gelmesinden korkan esnaflar, delilerle her zaman iyi geçinmeye ve onların kalbini kıracak eylemlerden kaçınmaya çalışmaktadır.

“Biz de çoğu zaman bu tarz insanlara karşı dikkatli olmaya çalışırız. Niye çünkü bu insanların bir bedduasını almaktan korkarız. Onlarla konuşurken onların kalbini kırmamak için çabalarız. Bazı duyduğumuz olaylar oldu. Beddua ettikten sonra bazı kişilerin başına bir musibet gelmiş. Onlar incitirdi, incittiğin zaman beddua ediyorlardı. O yüzden biz onların duasını almaya çalışırız bedduasını değil” (K9, kişisel iletişim, 24 Mart 2023).

“Mesela meczuplardan biri yolda geçen birini çağırıyor. “Gel gel bana gömlek al” diyor. Gelen kişiye gömlek aldırıyor. O dilenci olduğu için değil ya da gömleğe ihtiyacı olduğu için de değil. Neden? Çünkü o gömleği ona aldırarak ki onun bir belasını savacak. Onlar insanların başına gelecek belayı tahmin edebiliyor. Sadaka belayı savıyor, onu o beladan kurtarmak için sadakaya yönlendiriyor” (K14, kişisel iletişim, 6 Nisan 2023).

“Onların kalp gözlerinin açık olduğunu söylerlerdi. Mesela Osman diye bir abimiz vardı. Adamın biri bir gün ona takılmış. “Bu deliyi buraya neden alıyorsunuz” demiş esnafa. O adamın da bir tane kamyonu varmış. Osman kulağına eğilmiş demiş ki “kamyonun devrildi” demiş. O da “yürü git lan deli” demiş. Aradan bir iki saat geçmiş bir haber geliyor kamyon gerçekten devrilmiş. Ondan sonra adam gelip cayır cayır Osman’ı aramış. İşte böyle hikâyeleri duydukça insanlar onlara karşı daha makul ve esnek davranıyorlar, kötü söz kullanmıyorlar” (K18, kişisel iletişim, 10 Nisan 2023).

“Yani manevi açıdan boş olmayan insanlara yanlış davranış yapmak beni ürkütür açıkçası. Allah esirgesin korkuyorum da yani. O gün yanlış yaptığım zaman acaba mı diye geliyor aklıma” (K20, kişisel iletişim, 12 Nisan 2023).

Delilere atfedilen kutsallağın inşasında, gündelik hayata nüfuz eden dini referansların etkili olduğu görülmektedir. Bu açıdan esnaf arasında delilerin bedduasının kabul olacağına dair çok yaygın bir anlayış söz konusudur. İslam Ansiklopedisi’nin beddua başlıklı bölümünde, mazlumun bedduasının etkili olacağına dair “Mazlumun bedduasından sakın! Çünkü onunla Allah arasında perde yoktur” şeklinde aktarılan bir hadis yer almaktadır (Sonkan Gündüz, 2017, s. 401). Söz konusu hadis, esnafın delinin bedduasının tutacağına yönelik sözler örtüşmektedir. Bu noktada hadisin gündelik hayatta geniş açılardan yorumlandığı ve esnaf tarafından mazlum olarak tanımlanan delilerin bedduasından da kaçınıldığı anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra beddua, seküler belirtilerin daha az görüldüğü toplumlarda, ciddi bir sosyal kontrol mekanizması olarak işlev görmektedir (Akçakaya, 2019, s. 431). Özellikle Allah tarafından ödüllendirilme ve cezalandırılma ihtimaline karşılık esnaf, delinin bedduasını almaktan kaçınmakta, duasını almaya çalışmaktadır. Bu durum ise esnafın delilere karşı davranışlarını düzenlemektedir. Dolayısıyla esnaf tarafından dışlanmayan deliler, onların buldukları mekanlara daha sık gitmektedir.

İbret alma ve arınma vesilesi olarak görme

Delilik olgusunu anlamlandırmaya çalışan esnafın merkeze aldığı düşüncelerden biri de delilerin çarşıda ibret vesikası olarak görülmesidir. Bu durum çoğu zaman esnafın delilere karşı tutum ve davranışlarını etkilemektedir. Nitekim esnaf, delilerle olan ilişkilerini düzenlerken daha dikkatli olmaya çalışmakta ve onları dışlamaktan kaçınmaktadır. Özellikle esnaf, kendisinin ya da sevdiklerinin aynı duruma düşme ihtimalini göz önünde bulundurarak onlara karşı daha ılımlı bir tavır sergilemektedir. Öte taraftan esnaf, delilerin çarşıda bir denge mekanizması olarak işlev gördüğünden de bahsetmiştir. Onlara göre deliler, dünyalık hırsların peşinden koşmayan ve gelecek kaygısı yaşamayan bireylerdir. Aksine akıl sağlığı yerinde olan insanlar, dünyadaki maddi kazanımlarını arttırmaya çalışmakta ve bunun için çaba harcamaktadır. Burada esnafın bir öz eleştiri yaptığı görülmektedir. Yani esnaf kendi yaşam biçimini örtük bir söylemle eleştirmekte ve delilerin, insanlara hakikatleri hatırlattığı için çarşıda bir denge aracı olarak işlev gördüğünü söylemektedir.

“Bence bunlar toplumda bir denge sağlar. Diğer insanlar bunlara bakarak ibret alıyorlar. Bunlar toplumdaki iyilik duygusunu perçinliyor hem de çok fazla” (K2, kişisel iletişim, 9 Mart 2023).

“Bunlar bizim gibi dünya için koşturmuyorlar. Hani param olsun, evim olsun, bu tarz şeyleri yok. Bunlarda dünyalık yok, ahretlik var sadece. Bu insanları gördüğümüz zaman kendi kendimizi sorguluyoruz. Bu dünyanın peşinden niye bu kadar koşturuyoruz diye. Aslında bir denge oluyor bizim için” (K15, kişisel iletişim, 6 Nisan 2023).

“Onlar bu şekilde ise bize ibret olmalıdır. Onlar dengeyi sağlıyorlar toplumda. Yani onlar toplumun dengesi, işte gönül dengesini sağlıyorlar” (K16, kişisel iletişim, 10 Nisan 2023).

“Bu insanların topluma yararı olur, zararı olmaz. Manevi açıdan bir doyum hissediyorum onları gördüğüm zaman. Onlarla konuşup sohbet ettiğim zaman bir huzur geliyor bana. Onlarla gezdiğimiz zaman, vakit geçirdiğimiz zaman adamın içi huzurla doluyor, bir rahatlama hissediyor. Eve gittiğinde ailenle aradaki atmosfer bile değişiyor. Dünyevi olan işlerden daha çok uzaklaştırıyor, beni maneviyata yaklaştırıyor. Bu insanlar toplumun dengesidir, meczup deyip geçmemek lazım, deli dememek lazım” (K17, kişisel iletişim, 10 Nisan 2023).

Esnafların delileri çarşının dengesi olarak görmesini dini saiklerle açıklamak mümkündür. Nitekim delilerin normal insanlar gibi dünyalık işlerle meşgul olmaması, esnafların iç muhakeme yapmasına ve yaşamını sorgulamasına neden olmaktadır. Bedesten esnafı gündelik yaşamının çoğunu çarşıda ticaret yaparak geçirmektedir. Sürekli parasal işlerle meşgul olan esnaf, delilerin çarşıda olmasını kendisi için yararlı bir durum olarak değerlendirmektedir. Özellikle görüşmecilerden K15 ve K17'nin mesleği kuyumcudur. Bu esnaflar, meslekleri gereği altın veya daha farklı değerli madenlerle sürekli iç içedir. Dolayısıyla K15 ve K17'nin söylediklerinden de anlaşılacağı üzere, onların söz konusu sorgulamayı ve iç muhakemeyi daha yoğun bir şekilde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Delilerle zaman geçirmek bu esnaflar için maneviyata yakınlaşmayı veya dünyalık işlerden uzaklaşmayı temsil etmektedir. İşte bu durum esnaf için bir denge halidir. Bu dengeyi sağlayanlar ise delilerdir.

Mekânın kutsallığıyla ilişkilendirme

İnsan ilişkilerinde mekân, çoğu zaman birleştirici ve bütünleştirici bir işleve sahip olabilmektedir. Özellikle dini açıdan kutsal kabul edilen mekânlar, içerisinde yaşayan insanları bir arada tutan ortaklık unsuru haline gelebilmektedir. Dini hassasiyetleri gelişmiş bireyler için kutsal mekânlar, toplumsal aidiyetin oluşumuna doğrudan katkı sağlamaktadır. Ortak dini değerlere sahip bireylerin ibadet ettikleri mekânlar, bu aidiyeti geliştirmektedir (Ayhan, 2021, s. 59). Bedesten esnafı için de camiler, bireyleri ibadet yoluyla bir araya getiren mekânlardır. Esnafların mekâna kutsiyet atfetmesi, yapılan ibadetlerle yakından ilişkilidir. Bu noktada, esnaf için delilerin Kapu Camii ya da Aziziye Camisine sık uğramasının temel sebebi de yine yapılan ibadetler ve mekânın kutsallığıdır. Yani bu mekânlarda bireyler, dini değerler aracılığıyla bütünleşmektedir. Dolayısıyla esnaf için delileri buraya ait kılan en önemli faktör, bütün bireyleri bir araya getiren dini unsurlardır.

“Kapu Camisi Konya'nın en eski camilerinden bir tanesi ve manevi anlamda huzur bulduğumuz bir yer. Bu bölgeye gelen insanlar, o huzuru hissediler. Bizim sekine dediğimiz bir kavram var. Cenab-ı Hakkın isminin anıldığı yerlerde sekine dediğimiz ayrı bir hava olur. Manevi olarak ferahlık ve rahatlık vardır. Mesela bu durum AVM'lerde falan yoktur. Çünkü burada sürekli ibadetler yapılır, namazlar kılınır, zikir yapılır, hatimler indirilir. Dolayısıyla Cenab-ı Hakkın nazar-ı ilahi dediğimiz huzurun ve bereketin yoğun olduğu bölgelere meczuplar da daha sık uğrar” (K4, kişisel iletişim, 23 Mart 2023).

K4'e göre Kapu Camisinde günün her saatinde namaz kılınması, Kur'an okunması veya zikir yapılması, huzurun ve bereketin artmasını sağlamakta ve bu mekânı manevi açıdan özel kılmaktadır. Bununla birlikte esnaf, Kapu Camisinin maneviyatından bahsederken AVM örneğini vermiştir. Esnaf,

alışveriş merkezlerinde dini vecibelere gerektiği ölçüde özen gösterilmediği için o ortamlarda huzurun ve bereketin olmadığını düşünmektedir. Dolayısıyla K4 için delileri belirli bir mekâna bağlı kılan asıl güç, yapılan ibadetler ve buna bağlı olarak gelişen manevi huzurdur. Yine esnaf Kapu Camisinin yanı sıra Bedesten çarşısının da özel bir yere sahip olduğunu düşünmektedir. Bu noktada esnaf, deli ile Bedesten çarşısı arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamıştır.

“Oralar yabancı yerler, bunlar oralara nasıl ısınm. Günümüz tabiriyle sosyetik sosyetik insanlar var, oraları bilmezler onlar. Bunlar daha samimi ortamlara giderler” (K16, kişisel iletişim, 10 Nisan 2023).

“Buraya neden bu kadar fazla geldiklerini tabii kimse bilmiyor ama daha mütevazı bir ortamı var. Esnaf da mütevazı, daha yardımseverler. Daha çok kırsal kesimin insanı olduğu için kırsal kesimden insanlar da buraya çok fazla gelir, o yüzden buralarda kendilerini yabancı hissetmiyorlar” (K19, kişisel iletişim, 12 Nisan 2023).

Esnaf delilerin Bedesten çarşısında sık bulunmasını, çarşının samimi bir ortama sahip olmasıyla ilişkilendirmektedir. Nitekim Bedesten çarşısı, Konya'nın en eski tarihi mekânlarından biridir. Uzun yıllar ticaretin merkezi olarak bilinen Bedesten'de, geleneksel ticaret anlayışının sürdürüldüğü görülmektedir. Geleneksel usullerin devam ettirildiği bu çarşıda, gerek esnaf gerekse de müşteriler arasında daha samimi ve yüz yüze ilişkilerin yaşandığı söylenebilir. Aynı zamanda tarihi Kapu Camii ve Aziziye Camisinin bu çarşı içerisinde bulunması cemaatin fazla olmasını da koşullandırmıştır. Bedesten çarşısı, Konya'nın en eski yerleşim alanına konumlanmıştır. Dolayısıyla köyden kente alışveriş için gelen halkın da en uğrak noktası haline gelmiştir. İşte bütün bunlar çarşıya farklı bir canlılık kazandırmış ve her türden insanın bir arada bulunmasını sağlamıştır. Bu noktadan hareketle, söz konusu farklılığın içinde delilerin de kendilerine yer buldukları söylenebilir. Aynı zamanda esnafa göre delilerin modern hayat tarzının hâkim olduğu mekânlara gitmemesinin sebebi de oradaki insani ilişkilerin daha yüzeysel olmasıdır. Özellikle K16'nın “orada sosyetik insanlar var, bunlar samimi ortamlara giderler” demesi bu durumu en yalın haliyle yansıtmaktadır. Burada esnaf “sosyetik insanlar” tabiri ile modern hayat tarzını yansıtan yapay ve geçici ilişkilere gönderme yapmaktadır. Esnaf, modern mekânlarda duygusallığa ve yakınlığa yer olmadığı için delilerin oralara gitmeyeceklerini düşünmektedir. Görüşmeler esnasında dikkat çeken meselelerden biri de esnafın modern mekânlardan bahsederken sürekli olarak AVM'leri örnek göstermesi olmuştur. Alışveriş merkezleri, modern tüketim ilişkilerinin yoğun olduğu alanlardır. Aslında esnaf Bedesten çarşısı ile alışveriş merkezini kıyaslarken, modern ve geleneksel hayat biçimlerini de karşılaştırmaktadır. Burada esnaf Bedesten çarşısının geleneksel, alışveriş merkezlerinin ise modern hayatı temsil eden mekânlar olduğunu düşünmektedir. Esnafa göre delileri Kapu ve Aziziye Camilerinin yanına çeken de işte bu geleneksel kodlardır.

Kanaat önderinin izinden gitme

Kanaat önderleri, toplumun temel değerleriyle örtüşen, bu değerleri en iyi şekilde sembolize eden insanlar olarak görülmektedir. Özellikle yaş ve tecrübe itibarıyla insanların hürmet gösterdiği, sözlerine değer verdiği ve davranışlarını örnek aldığı akil insanlardır. Bazı toplumlarda kanaat önderleri Kur'an ve sünneti iyi bilen, insanları dini vecibelere davet eden kişilerdir. Ulutaş'a göre (2016, s. 214-217) kanaat önderi toplumsal ilişkilerde önemli bir denge mekanizması olarak işlev görmektedir. Kanaat önderleri toplumda tarafları bir araya getirmek ve onları kaynaştırmak noktasında ön plana çıkmaktadır. Bu noktada, yıllarca Kapu Camisinde vaizlik yapmış aynı zamanda eski Konya müftüsü olarak da tanınan Tahir Büyükkörükçü'nün, Bedesten esnafına kanaat önderliği yaptığı görülmektedir. Görüşmeye katılan esnafın çoğu Kapu Camisine çok yakın yerlerde ticaret yaptıkları için vakit namazlarını ya da Cuma namazlarını Kapu Camisinde kılmaktadır. Uzun yıllar Tahir

Büyükkörükçü'nün vaazlarını dinleyen ve onu Konya halkı için önemli bir değer olarak gören Bedesten esnafı, hocanın deliler hakkında söylediği sözlerden de son derece etkilenmiştir. Tahir Büyükkörükçü vaazlarında, bu insanlara karşı hoşgörülü, yardımsever ve güleç olmak gerektiğini sıklıkla belirtmiştir. Kendisi de onlara karşı son derece güleç ve hoşgörülü davranmıştır. Bu bağlamda bazı görüşmeciler, Bedesten çarşısında delilere karşı geliştirilen tutum ve davranışlarda, Tahir Büyükkörükçü'nün etkisinin olduğunu düşünmektedir. Nitekim görüşmeciler bu durumu şu şekilde açıklamışlardır.

“Kapu Camisinde Allah rahmet eylesin Tahir Büyükkörükçü hocamız, onlar için onlar buranın gülleri diye söylerdi. Bu şekildeki insanlara iyi davranın, değerini bilin, hor görmeyin, onları dışlamayın diye vaazlar verirdi, vaazlarında bizlere nasihat ederdi. Hocamızın dediği gibi onlar, Kapu Camimizin gülleri” (K1, kişisel iletişim, 9 Mart 2023).

“Tahir Hoca her zaman söylerdi onların gönüllerini hoş tutun diye. Kürsüsünün etrafında bunlarda bulunurdu hep” (K12, kişisel iletişim, 3 Nisan 2023).

“Rahmetli Tahir hocamız bunlar camide, cemaatin içerisinde olmadan vaazına başlamazdı, hepsini toplarlardı. Onları göremeyince hayırdır “neredeler” diye sorardı. Ben açıkçası bu durumu onun bıraktığı bir miras olarak görüyorum. Tahir hocamızın emaneti olarak bakıyoruz biz onlara. Onları gördüğümüzde Tahir hocamızı anarız. Ondan öncesinde de mutlaka ki vardır ama bizim yaşımızda ki insanlara Tahir hoca çok etki etti” (K17, kişisel iletişim, 10 Nisan 2023).

Tahir Büyükkörükçü, Kapu Camisinde vaaz verirken cemaat ile delileri kaynaştırmaya çalışmıştır. Özellikle K17'nin “onlar camide olmadan vaazına başlamazdı, hepsini toplardı” demesi, hocanın bu insanları toplumla kaynaştırmaya çalıştığını göstermektedir. Aynı zamanda esnaf, delilere Tahir hocanın emaneti olarak bakmakta ve onun verdiği nasihatlere uymaya çalışmaktadır. Bu durumda Tahir Büyükkörükçü'nün, Bedesten çarşısında gerek yaptıklarıyla, gerekse de verdiği nasihatlerle, dikkate alınan bir isim olduğu söylenebilir. Elbette esnaf ile deliler arasındaki ilişkiyi yalnızca Tahir hocanın etkisiyle açıklamak mümkün değildir. Ancak özellikle Konya'da kanaat önderi olarak bilinen Tahir Büyükkörükçü'nün bu konuda önemli bir etkisinin olduğunu söylemekte fayda vardır.

SONUÇ

Toplumda deli olarak nitelendirilen bireylerin, bazı mekânlarda daha sık bulunmasının temel sebeplerini açığa çıkarmayı amaçlayan bu çalışma, çeşitli bulguları ortaya koymuştur. Araştırmada elde edilen veriler çeşitli açılardan analiz edilmiştir. Yapılan analizlerde dikkat çeken en önemli hususlardan biri esnafın delilere karşı geliştirdiği tutum ve davranışlar olmuştur. Bu noktada Bedesten çarşısında çoğu zaman birlikte vakit geçiren esnaf ve delilerin, beraber çeşitli aktiviteler yaptıkları görülmüştür. Pikniğe gitme, kabir ziyaretlerinde bulunma, iftar yemekleri düzenleme, ibadet etme gibi çoğu faaliyette esnaf ve deli bir aradadır. Esnaf, alanda bulunan neredeyse bütün delilerin ihtiyaçlarını karşılamakta ve her açıdan onlara yardımcı olmaktadır. Ayakkabı ve kıyafet temin etme, karnını doyurma, onların güvenliğini sağlama, kalacak yer ayarlama gibi daha pek çok açıdan esnaf, delileri desteklemektedir. Bununla birlikte yapılan yardımlar yalnızca maddi ihtiyaçlarla sınırlı değildir. Aynı zamanda esnaf, delileri çoğu zaman tehlikelere karşı da korumaktadır. Özellikle bazı esnaf ya da müşteriler, onlarla alay etmeye kalkıştığında, bu duruma diğer esnaflar engel olmaya çalışmakta ve tepki göstermektedir. Bu alanda bulunan deliler son derece sakin ve sapsız davranışları olmayan bireylerdir. Ancak bazı durumlarda agresif tavırlar sergileyebilen delilerin, esnaf tarafından idare edildiği de anlaşılmıştır. Dolayısıyla delilerin Bedesten çarşısına çok sık gitmelerinin temel sebebi, kuşkusuz esnafın onlara karşı olan tutumudur denilebilir.

Esnafın delilere karşı geliştirdiği davranışların altında çeşitli motivasyonların olduğu görülmüştür. Esasen bu motivasyonlar, esnafın delilik olgusunu anlamlandırma biçimlerini yansıtmaktadır. Bu noktada esnafın delileri saf, masum, zararsız gibi sıfatlarla tanımladığı anlaşılmıştır. Delilerin, esnafın gözünde masum bireyler olması, onların ahlaki değerlere karşı olan yaklaşımıyla doğrudan ilişkilidir. Yani delilerin toplumdaki ahlaki değerleri gözetiyor olması, esnafın gözünde onları masum ve zararsız kılmaktadır. Esnafın delilik olgusunu anlamlandırma biçimleri arasında kuşkusuz en fazla dikkat çeken nokta, delilerin dini, kutsal ve yüce bir kişilik olarak görülmesi olmuştur. Delilerin manevi açıdan boş olmadığını düşünen esnaf, onlara yapılan iyiliklerin de kötülüklerin de karşılık bulacağına inanmaktadır. Esnafın delileri bu şekilde tanımlaması, alanda anlatılan hikâyelerle yakından ilişkilidir. Çoğu esnaf, delilerin hikmet sahibi olduğunu çeşitli rivayetler anlatarak kanıtlamaya çalışmaktadır. Anlatılan hikâyelerin içeriği farklı olsa da verilmek istenen mesaj çoğunda aynıdır. Nitekim hikâyenin sonunda delilere karşı yanlış bir davranışta bulunan kişilerin Allah tarafından cezalandırıldığı; iyilik yapanların ise ödüllendirildiği düşünülmektedir. Dolayısıyla bu tarz anlatıların esnaf arasında bir sosyal kontrol mekanizmasına dönüştüğü pekâlâ söylenebilir. Yani delilere karşı geliştirilen tutum ve davranışlar, bu hikâyeler doğrultusunda şekillenmektedir. Bu durumda delilerin bedduasını almak istemeyen esnaf, onlara karşı oldukça dikkatli davranmaktadır.

Bedesten esnafının deliliği anlamlandırma biçimleri arasında dikkat çeken bir diğer nokta ise deliliğin ibret alma ve arınma vesikası olarak değerlendirilmesi olmuştur. Esnaf için delilerin çarşıda bulunması onların yararına. Çünkü sürekli parasal işlerle meşgul olan esnaf, delilere bakarak bir iç muhakeme yapmakta ve maneviyatı hatırlamaktadır. Yani delilerin dünyalık işlerle ilgilenmemesi, esnaf için ibret alınması gereken bir durumdur. Esnafa delilerin Kapu Camii ve Aziziye Camilerinin etrafında neden bu kadar sık buldukları sorulduğunda ise delilik, mekânın maneviyatıyla ilişkilendirilmiştir. Esnafa göre deliler hikmet sahibi bireyler oldukları için manevi açıdan kutsal kabul edilen mekânlarda bulunmak istemektedir. Bu noktada esnaf söz konusu durumu, dini saiklerle açıklama eğilimi göstermiştir.

Bununla birlikte, Bedesten çarşısında geleneksel yaşam pratiklerinin devam etmesi orada daha samimi bir ortamın olmasını da sağlamaktadır. Bedesten çarşısında insanlar arasındaki ilişkiler, modern hayat tarzlarının hâkim olduğu mekânlara göre çok daha yakın ve doğaldır. Bu tarz ortamlarda modern insan tipolojisinin dışında kalan bireylere karşı görece daha ılımlı ve hoşgörülü bir yaklaşım vardır. Deliler modern toplumlarda çoğu zaman anormal ya da sapkın olarak damgalanan bireylerdir. Ancak geleneksel kodların hâkim olduğu yerlerde onlara bu tarz yakıştırmalar yapılmamaktadır. Özellikle esnaf, modernitenin sunduğu imkânların ve olanakların gerisinde kalan bireyler oldukları için geleneksel bir ticaret tarzını devam ettirmektedir. Bu durum onların hayatı algılama biçimi üzerinde de oldukça etkilidir. Dolayısıyla esnafın delilerle kurduğu ilişki de modernite paradigmasının dışında gelişen daha samimi bir ilişkidir. Bu noktadan hareketle delilerin kendilerini daha yakın hissettikleri, benzer değerleri paylaştıkları ve doğal ilişkiler kurabildikleri insanlarla, daha fazla zaman geçirmek istedikleri söylenebilir.

Esnafın delilere karşı yaklaşımını belirleyen temel motivasyonlardan biri de Bedesten esnafının kanaat önderi olarak gördüğü Tahir Büyükkörükçü olmuştur. Tahir Büyükkörükçü Kapu Camisinin eski vaizidir ve vaazlarında, delilere karşı hoşgörülü ve güler yüzlü olmak gerektiğinin altını çizmiştir. Hocanın bu tutumu esnaf üzerinde kalıcı bir iz bırakmış ve esnaf ile deliler arasındaki ilişkiyi büyük ölçüde etkilemiştir. Bu bağlamda sözüne itibar edilen bir din adamının bazı toplumlarda, insanlar arasında bütünleştirici bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Bütün bunlardan sonra delilerin Kapu Camii ve Aziziye Camilerinin etrafında çok sık bulunmasını, esnafın onlara karşı geliştirdiği müspet tavırla açıklamak mümkündür. Esnafın bu tavrını koşullandıran temel motivasyon ise delilik olgusuna yüklenen anlamlardır. Görüldüğü üzere insanların

delilerle olan ilişkilerini belirleyen en temel faktör, toplumun sosyal, kültürel ve dini değerleridir. Bu değerler, toplumun kolektif hafızasında yer edinmekte ve bireyler toplumsal fenomenler ile ilgili temel algılarını oluştururken bu değerler çerçevesinde hareket etmektedir. Bu bağlamda, toplumda delilere karşı geliştirilen yaklaşımların söz konusu değerlerden bağımsız olmadığı pekâlâ söylenebilir. Çünkü delilik zamana, mekâna ve bağlama göre farklı algılanmakta ve dolayısıyla da kültürel bir inşa olarak karşımıza çıkmaktadır. Foucault'cu bir perspektiften düşünüldüğünde modernizm delileri kapatmaktadır. Buna karşın Bedesten esnafının modern hayat tarzından uzak durma eğilimi, delilerle geliştirilen ilişkiyi onların lehine olacak şekilde tanzim etmektedir. Nihayetinde delilerin modern AVM'lerde bulunmayıp Bedesten gibi mekânlarda bulunması bu tezi destekler mahiyettedir. Deliler de kendisini rahat hissettiği geleneksel mekânlara daha fazla aidiyet duymaktadırlar.

SUMMARY

It is very important to consider the basic characteristics of the place in order to understand the position of people who are described as mad in society. In fact, it is rare to encounter mad people in places where a modern lifestyle prevails today. Instead, it is observed that these individuals are more commonly found in places where a traditional lifestyle is maintained. This research aims to investigate the reasons why individuals who are considered mad frequently visit the vicinity of Kapu Mosque and Aziziye Mosques in the Bedesten bazaar in Konya. It shows that mad people are more common in these places when compared to luxurious places or modern shopping malls. Thus, the research seeks to uncover the main factors that attract mad individuals to these specific locations. In order to achieve the research objectives, several questions need to be addressed. Firstly, what are the main reasons that specifically connect individuals known as mad to the places under study? Secondly, what are the meanings attributed to the phenomenon of "madness" in these examined locations? Lastly, what attitudes and behaviors do people exhibit towards mad individuals in these places? These questions, formulated in the research, will contribute to the realization of the research objectives.

The study was conducted following the qualitative research method. The data collection techniques utilized in this research included interviews and observations. Semi-structured interview forms were used during the interviews, which were conducted with tradesmen from the Bedesten bazaar. The tradesmen were selected with purposive sampling technique based on their proximity to Kapu Mosque and Aziziye Mosques. The reason for choosing the tradesmen from the Bedesten bazaar was their close relationships with individuals described as mad. The data for the research were collected between March and April 2023. In total, in-depth interviews were conducted with 20 tradesmen, and the interviews lasted for a cumulative duration of eleven hours. Prior consent was obtained from the participants before recording the interviews, which were captured using a voice recorder. Additionally, field observations were conducted to supplement the interview data. The researcher maintained a minimal level of interaction during the observations, refraining from intervening. Noteworthy observations were recorded in a research diary. These observational notes served as support for the data obtained from the interviews. Content analysis technique was employed for data analysis. Content analysis involves categorizing similar data based on predefined concepts and themes, allowing for a comprehensive understanding by the reader. The data set obtained from the in-depth interviews was analyzed using specific codes to reveal the underlying concepts and relationships between them. Lastly, when reporting the research data, care was taken to maintain their original form without distortion. The names of the interview participants were not explicitly mentioned, and instead, they were assigned codes such as K1, K2, and K3.

This study aimed to uncover the main reasons why individuals labeled as mad are frequently found in certain locations, and in the study it has the result has been obtained several significant

findings. Firstly, the primary reason for the frequent presence of mad individuals in these designated places is undoubtedly the attitudes and behaviors developed by tradesmen towards them. It has been observed that there exists a close and intimate relationship between tradesmen and the mad individuals. They spend a significant amount of time together engaging in various activities such as picnics, visiting graves, attending Iftar dinners, and participating in worship. This close interaction has diminished the social distance between the tradesmen and the mad individuals. Furthermore, the tradesmen meet most of the needs of the mad people in the area. They provide clothing, shoes, food, and accommodation for them. It is noteworthy that the assistance provided is not solely limited to material needs. The tradesmen also protect the mad people from potential dangers in their surroundings. When others mock or exclude them, the tradesmen react and avoid behaviors that could harm them. As a result, the mad individuals feel a sense of ownership by the tradesmen and them to remain in these specific places. Therefore, the mad people who feel that the tradesmen own them do not leave the places where they are located.

It has been determined that there are various motivations behind the behaviors developed by tradesmen towards mad people. In fact, these motivations reflect the way tradesmen make sense of the phenomenon of madness. These motivations can be listed as seeing the mad as pure, innocent, and harmless individuals; seeing the mad as religious, exalted, and holy individuals; treating the mad as an occasion for learning and purification. Undoubtedly, the most striking point among the ways of deciphering the phenomenon of madness is that tradesmen consider the mad as a holy and exalted personality. The most important factor that makes tradesmen think in this way is the stories told among tradesmen. The stories told have caused the tradesmen to believe that both the good and the evil done to the mad will be reciprocated by God. In other words, it has been understood that the stories that are often shared among tradesmen function as a social control mechanism. It is evident that the ways in which insanity is interpreted are profoundly influenced by the social, cultural, and religious values of society. These values are ingrained in the collective memory of society, and individuals shape their fundamental perceptions of social phenomena within this framework. Consequently, the societal attitudes towards the "insane" are inherently linked to these values. As insanity is perceived differently based on time, place, and context, it emerges as a cultural construct.

Makale Bilgileri		Article Information	
Etik Kurul Kararı:	Çalışma, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nin 03.01.2023 tarihli ve 22-1362 onay numaralı kararı ile Etik Onayı alınmıştır.	Ethics Committee Approval:	The study received Ethical Approval with the decision of Ankara Yıldırım Beyazıt University dated 03.01.2023 and approval number 22-1362.
Katılımcı Rızası:	Araştırmaya katılanlara çalışmanın amacı ifade edilerek rızası alınmıştır.	Informed Consent:	The purpose of the study was expressed to the participants and their consent was obtained.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden destek alınmamıştır.	Financial Support:	No financial support was received from any institution or project for the study.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.	Conflict of Interest:	There is no conflict of interest between individuals and institutions in the study.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak herhangi bir materyal kullanılmamıştır.	Copyrights:	No copyrighted material has been used.

KAYNAKÇA

- Akçakaya, M. S. (2021). *Türk edebiyatında deliliğin sosyolojik dinamikleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Akçakaya, N. (2019). Sosyal kontrolün başka fenomenleri: Gramatik yapılar. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 14(1), 403-442.
- Akın, H. (2014). *Antikçağ'dan yeniçağ'a delilik, melankoli ve cinlenme: Avrupa'da aykırı olma halleri üzerine tarihsel bir inceleme* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Alver, K. (2007). *Steril hayatlar*. Ankara: Hece Yayınları.
- Alver, K. (2013). *Mahalle: mahallenin toplumsal ve mekânsal portresi*. Ankara: Hece Yayınları.
- Alver, K. ve Boz, D. (2017). *Mekân hikayeleri*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Arslan, M. ve Erdem, D. G. (2021). Deli ve delilik temalı anlatmaların bağlamsal çerçevesi: Denizli örnekleme. *Milli Folklor Dergisi*, 17(130), 120-131.
- Artvinli, F. (2011). *Toptaşı bimarhanesi (1873-1927): Delilik, siyaset ve toplum* (Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Artvinli, F. (2017). Sorma birader! dehşet, cinnet, felaket!: Geç Osmanlı dönemi edebiyatında tımarhanenin temsili. Öztürk, B., Büyükarman, D.A. ve Şahin S. (Ed.) *Edebiyatın İzinde: Delilik ve Edebiyat içinde* (s. 13-36). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Artvinli, F. (2020). Deliliğin aynası: Osmanlı'dan günümüze ruhsal bozuklukların toplumsal ve tıbbi sınıflandırması. M. Eskin, Ç. G. Dereboy, A. N. Karancı (Ed.) *Klinik Psikoloji: Bilim ve Uygulama içinde* (s. 317-338). Ankara: Türk Psikologları Derneği.
- Ayhan, D. (2022). *Mekânsal aidiyet: Mekân sosyolojisine yeni bir bakış*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Casey, B. (2003). Meanings of madness: A literature review. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 10(1), 89-99.
- Coleborne, C. (2001). Exhibiting madness: Material culture and the asylum. *Health and History*, 3(2), 104-117.
- Cross, S. (2010). *Mediating madness mental distress and cultural representation*. New York: Palgrave Macmillan.
- Dols, M. W. (2013). *Mecnun: Ortaçağ islam toplumunda deli* (D. G. Dinç, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Durkheim, E. (2015). *Sosyolojik yöntemin kuralları* (C. B. Akal, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Eghigian, G. (2009). *From madness to mental health: Psychiatric disorder and its treatment in western civilization*. New Jersey: Rutgers University Press.
- En-Neysaburi, E.-K. (2013). *Akıllı deliler* (Y. Atak, Çev.). İstanbul: Şule Yayınları.
- Foucault, M. (2011). *Bilginin arkeolojisi* (V. Urhan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *Akıl hastalığı ve psikoloji* (E. Bayoğlu, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2015). *Büyük kapatılma* (I. Ergüden, ve F. Keskin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2017). *Deliliğin tarihi* (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Goffman, E. (2014). *Damga: Örselenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar* (Ş. Geniş, L. Ünsaldı, ve S. N. Ağırnaslı, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2016). *Tımarhaneler: Akıl hastalarının ve kapatılmış diğer kişilerin toplumsal durumu üzerine denemeler* (E. Arıcan, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.

- Goffman, E. (2017). *Kamusal alanda ilişkiler: Toplu yaşamın mikro incelemeleri* (M. F. Karakaya, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Harvey, D. (2008). *Umut mekânları* (Z. Gambetti, Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- İbni Haldun. (2004). *Mukaddime* (S. Uludağ, Çev.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Karaaslan, Ö. N. (2017). Mekân sosyolojisinin imkânı üzerine bir derkenar. *Düşünen Şehir Dergisi*, 1(Mart), 80 - 88.
- Kızılcılık, S. (2006). Sosyolojide coğrafyacı görüşler: İbni Haldun, Montesquieu ve Fernand Braudel ekseninde bir değerlendirme. E. Eğribel ve U. Özcan (Ed). *Sosyoloji ve coğrafya* içinde. (s. 138-155). İstanbul: Kızılcılık Yayıncılık
- Kurtuluş, M. (2016). Osmanlı'nın meczubluları ve mecnunları: Erken modern dönemde hastaneler ve deliliğe bakış. *Milli Folklor Dergisi*, 28(110), 100-113.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space* (D. Nicholson, Çev.). Cornwall: Blackwell Publishing.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (S. Turan, Çev.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Narlı, M. (2019). *Edebiyat ve delilik: Türk roman ve öyküsünde deliler ve delilik*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Neuman, W. L. (2017). *Toplumsal araştırma yöntemleri* (S. Özge, Çev.). Ankara: Yayın Odası.
- Pietikainen, P. (2015). *Madness a history*. New York: Routledge.
- Porter, R. (2002). *Madness: A brief history*. New York: Oxford University Press.
- Punch, K. F. (2016). *Sosyal araştırmalara giriş: Nicel ve nitel yaklaşımlar* (D. Bayrak, H. B. Arslan, ve Z. Akyüz, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Rahimi, S. (2015). *Meaning, madness and political subjectivity: A study of schizophrenia and culture in Turkey*. Newyork: Routledge.
- Sass, L. A. (2013). *Delilik ve modernizm* (E. Gürol, Çev.). İstanbul: Alfa Bilim.
- Scull, A. (2016). *Madness in civilization: A cultural history of insanity, from the bible to freud, from the madhouse to modern medicine*. New Jersey: Princeton University Press.
- Silverman, D. (2021). *Nitel araştırma nasıl yapılır?* (E. Hava, Çev.). İstanbul: Küre Yayıncılık.
- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve kültür* (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Sonkan Gündüz, N. (2017). *Mahallenin delisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Staub, M. E. (2011). *Madness is civilization: When the diagnosis was social (1948-1980)*. Chicago: University of Chicago Press.
- Şahin, Ç. (2010). Verilerin analizi. R. Y. Kıncal (Ed.) *Bilimsel Araştırma Yöntemleri içinde* (s. 181-217). Ankara: Nobel Yayınları.
- Tezgör, H. (2017). "Her köyde en az biri": Modern türk öyküsünde "köyün delisi". Öztürk, B., Büyükarman, D.A. ve Şahin S. (Ed.) *Edebiyatın İzinde: Delilik ve Edebiyat* içinde (s. 110-116). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Tuğcu, E. (2023). Sözlü kültürden yazılı kültüre delilik: Son asır türk şairleri. *Milli Folklor Dergisi*, 18(137),134-144.
- Ulutaş, E. (2016). *Kanaat önderi: Bir liderlik fenomenolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Ury, J. (1999). *Mekânları tüketmek* (R. Ögdül, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2000). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.